

## ศิลปศาสตร์กับการพัฒนาคุณภาพคนภาคเกษตรกรรม

โดย

ศาสตราจารย์ระพี สาคริก

.....

แม้ใครจะกล่าวว่า การศึกษาวิทยาศาสตร์มีความสำคัญมากแค่ไหน แต่คุณภาพคนก็มีสังขธรรมซึ่งถือ วิญญาณจากรากฐานจิตใจเป็นสิ่งที่กำหนดจึงจำเป็นจะต้องได้รับการพัฒนาจากด้านศิลป หากการจัดการศึกษาวิทยาศาสตร์ขาดการหยั่งรู้ถึงความจริงภายในจิตวิญญาณ ซึ่งมีเป็นธรรมชาติอยู่ในรากฐานจิตใจแต่ละคนอันควรให้โอกาสแสดงออกอย่างอิสระโดยที่เน้นนำเอาเทคโนโลยีซึ่งมีอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบเข้ามาสร้างภาวะปิดกั้นความคิด ทำให้ประโยชน์ซึ่งมุ่งหวังจากวิทยาศาสตร์จำต้องกำหนดทิศทางวนกลับมาทำร้ายตัวเองอย่างไม้อาจหลีกเลี่ยงได้

.....

จากประสบการณ์ชีวิตเท่าที่ผ่านพ้นมาแล้วเป็นเวลานานพอสมควร รวมถึงการที่ผู้เขียนมีโอกาสนำวิถีชีวิตตนเองเข้าไปดำรงอยู่ท่ามกลางบรรยากาศการจัดการศึกษาเกษตร อีกทั้งยังทำงานอยู่ระหว่างสภาพบรรยากาศดังกล่าวตลอดมา ทำให้กล่าวอย่างมั่นใจได้ว่า สังคมไทยได้นำเอาพื้นฐานด้านวิทยาศาสตร์มาใช้รองรับการจัดการศึกษาและการทำงานพัฒนาการเกษตรอย่างแน่นหนากับด้านนี้มาโดยตลอด

ดังนั้นด้านหนึ่งซึ่งทำให้เกิดความรู้สึกเคยชินอันถือเป็นธรรมชาติของมนุษย์ เมื่อกล่าวถึงการศึกษาเกษตรมักทำให้เกิดความรู้สึกที่สะท้อนออกมาอย่างเนิ่นอยู่เพียงด้านเดียวว่า จำต้องอยู่บนพื้นฐานการศึกษาสายวิทยาศาสตร์ ทำให้บริการในด้านการจัดการทั้งงานค้นคว้าวิจัยและเผยแพร่ความรู้มีลักษณะและทิศทางมุ่งที่เทคโนโลยีด้านเดียวอย่างเห็นได้ชัด

อย่างไรก็ตาม ในเมื่อสังขธรรมได้ชี้ไว้อย่างชัดเจนว่า ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมองได้สองด้านถ้ารากฐานผู้มองปลอดจากภาวะยึดติดถึงระดับหนึ่ง ดังนั้นจึงมีเสียงสะท้อนปรากฏออกมาจากอีกด้านหนึ่งเป็นครั้งคราวแม้อาจไม่มากนัก หากเกิดจากการรู้ได้ถึงปัญหา โดยที่กล่าวว่า **"การพัฒนาการเกษตรซึ่งเข้ายังไม่ถึงชีวิตคนอย่างแท้จริง"** และถ้ามองได้ถึงคนจริง ๆ คงรู้สึกว่ ไม่เพียงการนำเอาความรู้วิทยาศาสตร์มาใช้ในระบบการจัดการศึกษาเกษตร แม้ใช้กับศาสตร์สาขาไหนย่อมเข้าไม่ถึงความจริงของชีวิตคนทั้งนั้น ในเมื่อศาสตร์ทุกสาขามีคนเป็นเหตุ

ผู้เขียนมีธรรมชาติที่เน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์ชีวิตโดยถือว่ามีความสำคัญเหนือการเรียนรู้จากตำราและจากห้องเรียน ทำให้เชื่อว่า **การเรียนรู้ได้ถึงความจริงของสรรพชีวิตและสิ่งต่าง ๆ ต้องเรียนจากการปฏิบัติด้วยความรู้สึกว่าคุณมีความรักและความจริงใจ อีกทั้งมีความสนใจที่จะเผชิญกับความจริงทั้งหลาย ทั้ง ๆ ที่อาจทำให้รู้สึกว่สิ่งเหล่านั้นคือปัญหา**

ดังนั้นทิศทางการมองเกี่ยวกับการจัดการศึกษาเกษตรซึ่งนำเอาด้านศิลปมาเน้นความสำคัญ อาจฟื้นความรู้สึกของหลาย ๆ คน ยิ่งผู้ที่ผ่านระบบการจัดการสาขานี้มาโดยตรงอาจกล่าวว่ **"คนไม่เข้าใจว่าทุกเรื่องอะไร"** ซึ่งก็ถือว่าเป็นธรรมชาติของคน อย่างไรก็ตามหากใครรู้ได้และนำมาคิดพิจารณา น่าจะเป็นประโยชน์แก่การดำเนินชีวิต ที่ช่วยให้ตนเองสามารถก้าวไปข้างหน้าได้ตลอดรอดฝั่งโดยไม่พบหนทางตันเสียก่อน

อนึ่ง ผู้เขียนเรื่องนี้ก็เป็นคนซึ่งเติบโตขึ้นมาจากพื้นฐานด้านวิทยาศาสตร์ตั้งแต่อายุยังน้อยมาก และในช่วงที่เรียนหนังสืออยู่ในโรงเรียนระดับมัธยมตอนจากตอนต้นจนกระทั่งเข้ามาวิทยาลัย ทั้งครูและเพื่อน ๆ หลายคนก็มองมายังเรด้วยความรู้สึกว่ **เรียนวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ได้ไวกว่าคนอื่นอย่างเห็นได้ชัด**

แต่สิ่งซึ่งเชื่อว่าสำคัญว่าการเรียนจากครูและตำรารวมถึงผลการสอบ น่าจะได้แก่การที่คนไม่สนใจหมกมุ่นเพื่อหวังให้สอบได้ทีหนึ่งโนชั้นเรียน หากรู้แล้วจะนำมาสอนบรรดาเพื่อน ๆ ซึ่งยังรู้ได้ไม่ถึงจนหมดสิ้น รวมถึงคนอื่นที่เข้ามาหา แม้บางคนอาจไม่เคยรู้จักกันเป็นส่วนตัว มาก่อน

จากนิสัยดังกล่าว ซึ่งฝังรากฐานลงสู่จิตใจอย่างลึกซึ้งได้ช่วยให้มองเห็นชัดเจนนยิ่งขึ้นว่า**"วิทยาศาสตร์ที่ขาดการใช้ศิลปเป็นพื้นฐาน ทำให้สังคมจำต้องตกเป็นทาสเทคโนโลยีซึ่งชนต่างชาติมีโอกาสดัดค้นรูปแบบได้ก่อน โดยที่ถ้ายทอดสิ่งที่กล่าวแล้ว เข้ามาแพร่อิทธิพลครอบงำภูมิปัญญา เพื่อหวังให้คนท้องถิ่นมุ่งสนองประโยชน์สู่ตนและพรรคพวกได้อย่างต่อเนื่อง โดยที่อีกด้านหนึ่งมีการกำหนดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบสืบทอดต่อไปอย่างเป็นกระแสนิ่งจะพบกับความจริงซึ่งกล่าวกันในแวดวงการเกษตรในลักษณะที่นิยมเรียกกันว่า**"แผนใหม่"** หรือ**"สมัยใหม่"**จนติดปากเป็นนิสัย**

ทำให้ปณิธานของการจัดการศึกษาซึ่งกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า**"เพื่อพัฒนาคนให้มีความเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์พร้อม"** จำต้องมุ่งทิศทางสู่ด้านตรงข้ามอย่างเห็นได้ชัดเจนนยิ่งขึ้นเป็นลำดับ ดังนั้นเจตนารมณ์ในการนำเสนอเรื่องนี้ จึงมุ่งเหตุผลที่ควรจะช่วยเสริมแนวคิดของคนซึ่งเกี่ยวข้องกับสายวิทยาศาสตร์ไม่ว่าโดยตรงหรือทางอ้อม ให้สามารถมองถึงภาพรวมของวิชาการซึ่งครอบคลุมถึงสัจธรรมของคนในสังคมทั้งชีวิตและจิตใจ เพื่อให้งานด้านวิทยาศาสตร์สามารถสนองความต้องการของคนในสังคมได้ถึงเป้าหมายอย่างแท้จริง

อนึ่ง อาจเป็นเพราะผู้เขียนเรียนวิทยาศาสตร์ได้ไ้ แต่โดยเหตุที่มีอีกด้านหนึ่งอยู่ภายในรากฐานตัวเองคือ**"ไม่มีศรัทธาอยู่กับมันจึงไม่ถ่วงใจโอกาสนำมาใช้เป็นเครื่องมือสร้างความยิ่งใหญ่เหนือคนอื่นเพื่อตัวเอง"**จึงพบความจริงว่า เมื่อตนรู้อะไรแล้วมักนำมาสอนให้บรรดาเพื่อนคนอื่น ๆ ได้รู้ด้วยอย่างปราศจากการปิดบัง อีกทั้งเป็นคนมีนิสัยมุ่งมั่นนำปฏิบัติและเก็บทุกสิ่งทุกอย่างซึ่งพบว่า เป็นปัญหามาครัดค้นหาเหตุและผลอย่างถึงที่สุดเท่าที่ภูมิปัญญาในแต่ละช่วงจะสามารถกระทำได้

จึงทำให้ เริ่มต้นรู้ได้ว่า**"วิทยาศาสตร์กับศิลปศาสตร์มีรากฐานเป็นหนึ่งเดียวกันและมีเหตุมีผลอยู่ในตนเอง โดยแท้"**แทนที่จะหลงตามกระแสจากภายนอกซึ่งมีการแยกออกจากกันเป็นสองสาขา ทำให้เชื่อว่า**"การเรียนรู้โดยเน้นนำปฏิบัติจากรากฐานแนวความคิดความเชื่อของตน ซึ่งมันคงอยู่บนรากฐานความรักความจริงใจต่อเพื่อนมนุษย์ น่าจะช่วยกำหนดวิถีทางที่เชื่อมโยงจากวิทยาศาสตร์ถึงความจริงในด้านศิลปศาสตร์อันถือเป็นอีกด้านหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงซึ่งเป็นธรรมชาติที่มีความสมบูรณ์ภายในตัวเองได้"**

บางคนอาจเคยได้ยินคำปรารภเป็นครั้งคราวแม้ไม่บ่อยนักว่า**"การจัดการศึกษาเกษตรเท่าที่เป็นมาแล้ว ไม่ได้ช่วยสนองประโยชน์ถึงคนอย่างแท้จริง"** ถ้าสามารถมองเห็นความสำคัญของประเด็นดังกล่าวและนำมาครัดค้นให้ถึงเหตุและผลน่าจะมีโอกาสพบกับสาระสำคัญซึ่งปรากฏอยู่ในส่วนลึกของประเด็นดังกล่าวจากภาพรวมของปัญหาได้บ้างไม่มากนักน้อย และไม่ควรหยุดที่จะนำปฏิบัติเพื่อมุ่งมั่นค้นหาค้นต่อไป ซึ่งเชื่อว่าน่าจะได้คำตอบได้ชัดเจนนยิ่งขึ้น

หากมองเห็นความสำคัญของหัวข้อเรื่อง**"ศิลปศาสตร์กับการพัฒนาคุณภาพคนภาคเกษตรกรรม"**และให้ความสนใจนำมาครัดวิเคราะห์ค้นหาความจริงอย่างต่อเนื่อง เพื่อหวังเรียนรู้และนำมาใช้ประโยชน์ให้ได้รับผลมุ่งถึงเป้าหมายยิ่งขึ้น คิดว่าก่อนอื่น ไม่น่าจะเน้นอย่างจำกัดตัวเองอยู่เพียงศิลปศาสตร์เท่านั้น หากควรมองกว้างออกไปอย่างปราศจากกรอบทำให้พบว่า**ศาสตร์ทุกแขนงคือด้านปลายเหตุ** ถ้าสามารถเข้าใจได้ถึงเหตุผลว่า**"ทุกสิ่งขึ้นอยู่กับคุณภาพของคน"** และคนจะมีคุณภาพควรวิถีชีวิตซึ่งถือเอาคุณสมบัติความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ครบถ้วนเป็นเป้าหมายหลักของการดำเนินชีวิตที่เด่นชัดอยู่เสมอ

ดังได้กล่าวแล้วว่า ศาสตร์แขนงต่าง ๆ คือด้านปลายเหตุ เราจึงพบความจริงเท่าที่เป็นมาแล้วว่า ด้านนี้ ได้มีการมุ่งจำแนกแยกแยะกิ่งก้านสาขาออกไปรวดเร็วขึ้นอย่างปราศจากจุดจบ ดังนั้นคำกล่าวซึ่งเคยรับฟังมาแต่อดีตเป็นครั้งคราวว่า**"ศาสตร์สาขาต่าง ๆ ถือเป็นการเรียนรู้ที่ไม่มีวันจบ"** จึงน่าจะถือว่าคือคำสารภาพความจริงอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้และทั้งนั้นน่าจะสามารรถรู้ได้ถ้าไม่หลงเดินตามกระแสเรื่อยไปอย่างไม่อาจหวนกลับมาทบทวนที่รากฐานตัวเองก็อาจจะพบต่อไปอีกว่า **"ศาสตร์ทุกสาขาถือผลจากการครัดค้นของมนุษย์ โดยมีทิศทางการมองมุ่งออกจากตัวเองสู่โลกภายนอกด้านเดียว"**

ถ้าเช่นนั้น เราก็คงน่าจะสะดุดใจทำให้เก็บมาคิดค้นหาความจริงจากอีกด้านหนึ่งว่า **"ศูนย์รวมของ ศาสตร์ต่าง ๆ นั้นคืออะไร และอยู่ที่ไหน"** หากใครเริ่มต้นมองเห็นและเข้าถึงได้คงรู้เองว่า แนวทางนี้น่าจะมี โอกาสช่วยให้ตนเองผู้ซึ่งมุ่งเรียนรู้ศาสตร์แขนงไหนก็ตามที่ถือเป็นความจริงอยู่ในขณะนั้น หากมุ่งปฏิบัติอย่างมั่นคง คงแน่วแน่โดยไม่ลืมนึกถึงเพื่อนมนุษย์ซึ่งดำรงชีวิตอยู่ร่วมสังคมและโลกร่วมกับตน ในที่สุดคงสามารถหวนกลับมา พบคำตอบอันเป็นสัจธรรมได้ด้วยตนเองว่า **"ศาสตร์ทุกสาขามีรากฐานเป็นหนึ่งเดียวกันหมด และทุกคนมีโอกาสที่จะ เรียนจบได้อย่างเท่าเทียมกัน เพียงแต่อาจเร็วหรือช้ากว่ากันเท่านั้น"**

โดยเหตุที่วิถีชีวิตแต่ละคนพึงต้องเผชิญกับอุปสรรคต่าง ๆ เป็นสัจธรรมซึ่งไม่มีใครหลีกเลี่ยงพ้น แต่เมื่อชีวิต ผ่านพ้นมาถึงจุดแล้วหากหวนกลับไปพิจารณาสู่อดีตได้ย่อมเห็นว่า **"ทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าในช่วงนั้นอาจรู้สึกว่าเป็นเลิศจ หรือเลวร้ายแค่ไหน ต่างก็คือครูที่แท้จริงของพวกเราทั้งสิ้น"** ดังที่เคยกล่าวฝากไว้แก่บรรดาศิษย์และผู้ซึ่งมีความเคารพ รักในโอกาสที่มีอายุครบ 72 ปีเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2537 ว่า**"หากไม่มีวันนี้ ย่อมไม่มีวันนี้"**

อนึ่ง ในเมื่อทุกชีวิตรวมถึงทุกสิ่งซึ่งปรากฏพบพบสัมผัสอยู่กับวิถีชีวิตมนุษย์แต่ละคน ต่างก็มีเหตุมีผลหมุนวน เป็นธรรมจักรอยู่ในรากฐานจิตใจตัวเอง ดังนั้นถ้าใครไม่ตกอยู่ในภาวะลืมหืมตัวเพราะถูกอิทธิพลจากรูปวัตถุเข้าไป - ครอบครองปิดกั้นรากฐานจริง ย่อมมีธรรมชาติที่สามารถตระหนักได้อยู่แล้วอย่างชัดเจนว่า**"เหตุและผลซึ่งอยู่ในราก ฐานจิตใจตนเอง คือหัวใจสำคัญที่สุดของการเรียนรู้"**

ในเมื่อตนก็คือคนเช่นเดียวกันกับเพื่อนมนุษย์ทุกคนไม่ว่าใครจะยากจะมีจนอย่างไร แต่ละคนต่างก็ถือเป็นสภาพ หนึ่งซึ่งอยู่บนพื้นฐานคำกล่าวที่นำมาเน้นกันเป็นครั้งคราวว่าคือ**"ความหลากหลายทางชีวภาพ"** แต่ถ้าบุคคลผู้มองตก- อยู่ในสภาพ**"ลืมหืมตัว"** ก็จะสะท้อนภาพแนวโน้มที่มองข้ามคนไปยังความหลากหลายของพรรณไม้และสัตว์ป่า ซึ่งจริง ๆ แล้วน่าจะเริ่มต้นที่ตนและเริ่มจากตนเองก่อนอื่น

ดังนั้น**"สิ่งสำคัญที่สุดของศาสตร์แขนงต่าง ๆ จึงน่าจะได้อะไรจากจิตวิญญาณของมนุษย์เอง"** ซึ่งภายในรากฐาน- ความหมายของแต่ละคนเท่าที่มีอยู่ควรจะได้แก่สิ่งที่เรียกว่า**"อุดมการณ์"** อันควรถือเป็นสัจธรรมกำหนดทิศทางของ ชีวิต ให้มุ่งมั่นพัฒนาจากความรู้สึกนึกคิดของตน และสานไปสู่ความมีคุณภาพให้เป็นที่ยอมรับจากมกกว้างอย่างเด่นชัด

อนึ่ง ถ้าจะให้อธิบายความหมายของอุดมการณ์เพื่อช่วยให้สามารถมองเห็นและเข้าใจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คง ขออนุญาตกล่าวว่า หมายถึงการมีความรักความจริงใจ อันถือได้ว่าเป็นบ่อเกิดของความรับผิดชอบซึ่งแต่ละคนพึงมีต่อ เพื่อนมนุษย์ ซึ่งสิ่งดังกล่าวเกิดจากความซื่อสัตย์ต่อตนเองเป็นพื้นฐานสำคัญที่สุด และจำเป็นต้องเน้นการนำปฏิบัติได้ อย่างจริงจัง เพื่อหวังปลูกฝังศิลปภายในจิตวิญญาณให้บังเกิดผลสมบูรณ์พร้อมยิ่งขึ้นในตนเอง

จากพื้นฐานสัจธรรมดังกล่าว น่าจะเปิดโอกาสให้อ่านได้ถึงเงื่อนไขซึ่งแฝงอยู่ในรากฐานจิตใจแต่ละคน เนื่องจาก ผลกระทบที่เกิดจากปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมลงเป็นลำดับ ทำให้คนส่วนหนึ่งอีกทั้งยังรู้สึกว่าการขยายขอบข่าย กว้างขวางออกไปเรื่อย ๆ แสดงออกในลักษณะที่มุ่งทิศทางที่ข้ามไปเน้นความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่ง ไม่ใช่คน ทำให้ใช้ธรรมเป็นหลักสรุปความเห็นได้ว่า **"ทุกวันนี้คนส่วนใหญ่ขาดความจริงใจในตนเอง จึงขาดความ จริงใจในเพื่อนมนุษย์ด้วย"**

สิ่งซึ่งถือได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญอันควรมีอยู่ในรากฐานจิตวิญญาณแต่ละคน เท่าที่พอจะมองเห็นได้ชัดเจนถ้าเข้าใจ ไม่ผิดน่าจะได้อะไร**"ความมีสติ"** ซึ่งสิ่งนี้ควรมีโอกาสเจริญงอกงามยิ่งขึ้นจากผลการนำปฏิบัติทุกรูปลักษณะ โดยถือเอา ความซื่อสัตย์ต่อตนเองร่วมกับความจริงใจต่อเพื่อนมนุษย์เป็นพื้นฐานอย่างปราศจากการถือพรคนพวก

อีกประการหนึ่ง บุคคลผู้ควรแก่การยอมรับนับถือว่ามีอุดมการณ์จริงโดยที่มีการแสดงออกอย่างเป็นธรรมชาติ มาโดยตลอดให้คนทั้งหลายเชื่อมั่นได้อย่างชัดเจน ย่อมมองเห็นความสำคัญของผืนแผ่นดินอันเป็นดินเกิดและดำรงชีวิต ของตน อีกทั้งมีกระแสจนถึงธรรมชาติด้านที่มีป่าและสิ่งมีชีวิต รวมถึงสรรพสิ่งอื่น ๆ ซึ่งปรากฏเป็นความจริงอยู่บน

พื้นฐานความหลากหลายอย่างครบถ้วน โดยแทบไม่จำเป็นต้องหยิบยกมากล่าวย้าถึงความสำคัญย่อมเป็นที่เข้าใจได้ อยู่แล้ว

ดังนั้น เมื่อนำเอาศิลปศาสตร์มากล่าวเน้นถึงความสำคัญ หากขาดจิตวิญญาณซึ่งมีอุดมการณ์ปรากฏเป็นสังขาร อยู่ในรากฐาน ย่อมตกไปอยู่ในสภาพที่มุ่งทิศทางทำลายอนาคตทั้งของตนเองและเพื่อนมนุษย์ เช่นเดียวกันกับการเข้าไปเกี่ยวข้องกับศาสตร์สาขาอื่น ๆ ทั้งนี้และทั้งนั้นเนื่องจากคนผู้ถือครองขาดความเป็นตัวของตัวเองถึงระดับหนึ่ง

### ควรมองภาพการเกษตรได้ลึกซึ้งกว่าเป็นเพียงงานอาชีพ

ยิ่งมุ่งทำงานโดยมีเป้าหมายเน้นอยู่ที่ประโยชน์สุขของเพื่อนมนุษย์โดยถือความชอบธรรมเป็นพื้นฐาน ซึ่งจากอีกด้านหนึ่งย่อมมีกระแสต่อต้านทำให้เข้าใจและรู้สึกเป็นธรรมดา ก็ยิ่งทำให้มองเห็นความหมายของ**"วัฒนธรรม"** ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยที่เข้าใจถึงความจริงว่าหาใช่เพียงมองไปที่รูปแบบการแต่งหรือการละเล่นพื้นบ้าน แม้รูปแบบจากเรื่องอื่นใดซึ่งเคยอยู่ท่ามกลางบรรยากาศของแต่ละท้องถิ่น แม้ชุมชนี่สถาน ซึ่งต่างก็เป็นเพียงเปลือกนอกเท่านั้น

คงจะต้องทวนกลับมาสนใจมองให้เห็นภาพสังขารของชีวิตและพฤติกรรมจากคนซึ่งร่วมแผ่นดินเกิด อีกทั้งมองถึงวิถีการเปลี่ยนแปลงที่สานจากอดีตสู่ปัจจุบันอย่างมีเหตุผล รวมถึงกระแสซึ่งเชื่อมโยงถึงจิตใต้สำนึกที่รู้สึกได้ถึงปัญหาจากรากฐานเราแต่ละคน โดยถือ**"ความรักความเข้าใจอันพึงมีต่อเพื่อนมนุษย์ช่วยให้สำนึกได้ถึงหน้าที่ในขณะที่ยังดำรงชีวิตอยู่"** เริ่มต้นนำปฏิบัติด้วยความจริงใจจากชีวิตและสรรพสิ่งทั้งหลายซึ่งอยู่ใกล้ตัวเอง อย่างสอดคล้องกับความหมายของคำว่า**"คนท้องถิ่นเดียวกัน"**ก่อนอื่น

อนึ่ง ถ้าสามารถมองได้ถึงวิถีการเปลี่ยนแปลงแทนที่จะเน้นอยู่กับด้านรูปแบบย่อมหมายความว่า มีการละจากภาวะยึดติดรูปแบบ จึงสามารถสานความเข้าใจและความสำคัญซึ่งมีต่อเพื่อนมนุษย์จากกลุ่มผู้ร่วมเกิดร่วมวิถีชีวิตซึ่งอยู่บนพื้นฐานท้องถิ่นเดียวกันกับตน ถึงเพื่อนมนุษย์ได้ทั่วโลก ช่วยให้ตนมีโอกาสเรียนรู้โลกกว้างขวางยิ่งขึ้น กับอีกด้านหนึ่งย่อมช่วยให้รากฐานแนวคิดได้รับการเปิดสู่สรีรภาพมากขึ้นเป็นเงาตามตัว นับเป็นผลดีแก่ตนเองอีกโสดหนึ่ง

หลังจากกล่าวนำมาถึงช่วงนี้ ถ้าทวนกลับไปทบทวน ณ จุดเริ่มต้นน่าจะช่วยให้เข้าใจความหมายของ**"วัฒนธรรม"** ได้ลึกซึ้งถึงรากฐานยิ่งขึ้นว่า**"น่าจะหมายถึงจิตวิญญาณที่แท้จริงของแต่ละคนซึ่งถือความรักความเข้าใจและความเคารพอันพึงมีต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสิ่งทั้งหลาย อันควรมีไว้ภายในรากฐานจิตใจตัวเองอย่างเป็นธรรมชาติ เพื่อให้รองรับการนำปฏิบัติทุกสิ่งทุกอย่างระหว่างที่ยังดำรงชีวิตอยู่"** และเมื่อคิดสิ่งใดได้ก่อนควรเริ่มนำปฏิบัติจากสภาพซึ่งอยู่ใกล้ตัวก่อนอื่นและเรียนรู้จากสิ่งเหล่านั้น เพื่อสานความสำคัญสู่ถิ่นอื่นได้อย่างอิสระ

หากถือสังขารซึ่งใช้**"พื้นดินเป็นสิ่งรองรับชีวิตและเป็นสื่อสานกระแสจากจิตวิญญาณถึงชีวิตอื่นสิ่งอื่นได้ทุกรูป-ลักษณะอย่างเป็นธรรมชาติ"**หากนำปฏิบัติได้อย่างต่อเนื่องโดยที่มั่นคงอยู่ได้ ย่อมช่วยให้รากฐานความคิดมีโอกาสหยั่งลงลึกซึ้งยิ่งขึ้น ภาพหนึ่งในอดีตซึ่งคนรุ่นปัจจุบันที่มายุ่ผ่านมาพอสมควร หากไม่ตกอยู่ในความประมาทน่าจะยังจำได้ก็คือ**"วัฒนธรรมการลงแขกปลูกข้าว ซึ่งสะท้อนภาพให้เห็นได้ทั่วไปบนผืนแผ่นดินไทย เริ่มจากการปักดำไปจนถึงเก็บ แม้การนวดเอาเมล็ดข้าวเปลือกออกจากรวงและขนเข้ายุ้งฉาง ซึ่งเป็นองค์กรร่วมที่ผสมผสานอยู่กับวิถีชีวิตในแต่ละชุมชนก่อนข้างยุคเจนมาก"**

อย่างไรก็ตาม ทำให้เชื่อว่าคงไม่เพียงประเด็นซึ่งเห็นได้ชัดและหยิบยกมากล่าวเท่านั้น ถ้าไม่ยึดติดอยู่แค่รูปแบบน่าจะเชื่อมั่นได้ว่า แม้พฤติกรรมอื่น ๆ ย่อมมีการผสมผสานระหว่างชีวิตถึงชีวิตอย่างกลมกลืนกัน ในเมื่อทุกสิ่งทุกอย่างมีเหตุเกิดจากเงื่อนไขที่มีความจริงปรากฏอยู่ในรากฐานจิตใจคนซึ่งเชื่อมโยงซึ่งชีวิตมีกระแสการเรียนรู้ - เชื่อมโยงถึงซึ่งกันและกันเป็นธรรมชาติ

แม้หยาบยกเอาระบบการค่านาหรือเกี่ยวข้าวซึ่งมีรูปแบบลงแขกมาใช้เป็นตัวอย่างเพื่อการศึกษา โดยที่สะท้อนภาพให้เห็นได้จากภายนอกถึงการทำงานร่วมกันภายในหมู่บ้าน ในลักษณะหมุนเวียนจากครอบครัวหนึ่งถึงอีกครอบครัวหนึ่ง ซึ่งเกิดจากการตกลงกันอย่างเป็นธรรมชาติ แม้จะมีการจัดการก็มีลักษณะอยู่บนพื้นฐานธรรมชาติค่อนข้างชัดเจนมาก แม้ยังไม่มีมีการเลือกตั้งผู้นำ และมีผู้นำซึ่งถืออำนาจเรียกประชุมกันในท้องถิ่นเป็นเรื่องที่เน้นหนักในด้านพิธีการ แต่ก็เชื่อจากหลักธรรมชาติว่าน่าจะมีผู้นำซึ่งเป็นตัวบุคคล หากเกิดจากอาวุโสในประสบการณ์ที่สอดคล้องกันกับแรงศรัทธาในคุณงามความดี

ถ้าสามารถสานความจริงจากช่วงนั้นมาสู่ปัจจุบันซึ่งสะท้อนภาพแนวคิดให้เห็นได้สองทางเช่นกัน ระหว่าง **"การเลือกตั้งกับการแต่งตั้ง"** หากเข้าใจถึงสิ่งที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดได้ลึกซึ้งถึงระดับหนึ่ง น่าจะพบความจริงซึ่งนำมาสรุปได้อย่างมั่นใจว่า **"พอดีกันทั้งสองด้าน"** ในขณะที่รากฐานคนในสังคมห่างจากการรู้ความจริงของคน ทำให้งานพัฒนาและแก้ปัญหาการเกษตร ห่างจากการเข้าถึงคนยิ่งขึ้นเป็นลำดับ และในเมื่อทุกสิ่งมีเหตุอยู่ในคน ก็คงพบได้ทุกเรื่อง

หวนกลับไปพิจารณาที่กระบวนการพัฒนาการเกษตรซึ่งปรากฏเห็นได้ในอดีตอีกครั้งหนึ่ง หากมองที่จริยธรรมและเห็นได้ชัดย่อมหมายถึงการหยั่งรู้ถึงคุณค่าของชีวิต แม้นำเอาภาพนั้นมามองในด้าน **"เศรษฐศาสตร์"** ย่อมเห็นถึง **"ระบบการลดต้นทุนการผลิต"** ซึ่งยังคงมีด้านที่สืบเนื่องมาจากรากฐานซึ่งใกล้ชิดความจริงค่อนข้างมาก ทำให้มองเห็นความหมายของคำว่า **"สหกรณ์"** แม้จากรูปแบบการค่านาและเกี่ยวข้าว ซึ่งฝังแน่นอยู่กับพื้นดินค่อนข้างลึกซึ้ง แทนที่จะเห็นได้แต่เพียงภาพของการมารวมถือหุ้นกันเพื่อการค้าขาย และมีการเลือกตั้งกลุ่มผู้บริหารจากสมาชิก ซึ่งน่าจะเกิดจากรากฐานแนวคิดที่ห่างพื้นดินยิ่งขึ้น

ดังนั้น ความหมายของวัฒนธรรมจึงน่าจะมุ่งเน้นถึงชีวิตแต่ละคน ซึ่งมีรากฐานความรู้สึกนึกคิดผูกพันอยู่กับชีวิตเพื่อนมนุษย์และสรรพสิ่งอื่น ๆ โดยที่สานความสำคัญจากชีวิตและสิ่งซึ่งอยู่ใกล้ชิดดินเกิดของตน โดยที่มุ่งทำงานร่วมกันและสานสู่เมฆกว้าง ช่วยให้การรากฐานตนเองหยั่งรู้ทุกสิ่งลึกซึ้งและเปิดกว้าง สานถึงความจริงซึ่งอยู่ภายนอกตนเองได้อย่างปราศจากกรอบปิดกั้น ดังที่ผู้เขียนเคยกล่าวไว้ในการนำบรรยายกิติ ๗๐๐ ปีกับคนทั่วไปซึ่งมีโอกาสสัมผัสเป็นช่วง ๆ กิติ แม้นบันทึกลงไว้ในบทความบางเรื่องว่า **"การเกษตรหาใช่งานอาชีพ หากเป็นวัฒนธรรมอย่างเห็นได้ชัด"** ครบเท่าที่ชีวิตเราแต่ละคนยังคงต้องมีพื้นดินเป็นพื้นฐานรองรับ แม้จะมีการเติบโตยิ่งขึ้นแค่ไหน สอดคล้องกันกับสังขารซึ่งไขว่อย่างชัดเจนว่า **"จงดำเนินชีวิตโดยถือรากฐานคิดคือนอยู่เสมอ"**

#### หวนกลับมาองการเกษตรในด้านการจัดการเพื่อค้นหาความจริง

หวนกลับไปพิจารณาที่โอกาสหนึ่งซึ่งผู้เขียนได้สะท้อนความคิดออกมาสู่สาธารณชน ในช่วงกลางเดือนมกราคม พ.ศ. 2539 ก่อนหน้าถึงวันสถาปนามหาวิทยาลัยเกษตรเล็กน้อย มีการบันทึกเทปรายการโทรทัศน์ ซึ่งตนไม่มีโอกาสเข้าร่วมเนื่องจากมีงานอื่นซึ่งมานัดหมายไว้ก่อนที่จะรู้กำหนด แต่ก็ถูกขอร้องให้สัมภาษณ์ไว้ก่อนหน้าการเดินทางไปงานดังกล่าวในฐานะที่เป็นศิษย์เก่าของมหาวิทยาลัยนี้ในช่วงแรก ๆ

ซึ่งตนได้กล่าวไว้ในความตอนหนึ่งอย่างชัดเจนว่า **"ผมรักเกษตรศาสตร์ด้วยเหตุผลสองประการคือ สิ่งแรกเป็นสถาบันการศึกษาของส่วนรวม ประการที่สองผมก็ถือชีวิตผ่านการจัดการศึกษาจากสถาบันนี้ แต่ในความรู้สึกจากผม ผมไม่ใช่พวกเกษตร และคงไม่ใช่พวกใครทั้งนั้น"** ข้อความดังกล่าวคงไม่ใช่คำตอบ หากนำเอาความหมายมาบันทึกไว้เพื่อให้แต่ละคนเก็บไปคิด และคงไม่มีความรู้สึกเลือกที่รักมักที่ชังทั้งสิ้น นอกจากหัวใจที่เปิดกว้างยิ่งขึ้นด้วยความรู้สึกซึ่งหยั่งรู้ถึงคุณค่าตนเองลึกซึ้งยิ่งขึ้นเท่านั้น

อนึ่ง **"เกษตร"** ในด้านนำปฏิบัติน่าจะเข้าใจว่าคือ **"กรรม"** ลักษณะหนึ่งซึ่งปรากฏอยู่ในภาพรวมของสังคมอันมีมนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันบนพื้นฐานธรรมชาติ ดังเช่นคำกล่าวที่มักพูดกันอย่างกว้าง ๆ ว่า **"เกษตรกรรม"** และการ

เกษตรในระดับซึ่งเป็นพื้นฐานแนวคิดที่มุ่งสู่ประโยชน์จากรูปวัตถุ หากทวนกลับมามองสู่ด้านที่สนองประโยชน์แก่มนุษย์เพื่อการเรียนรู้ ถ้ามองออกจากตัวเองน่าจะเห็นว่าคือ**"ศาสตร์"**สาขาหนึ่ง ดังเช่นที่นำมาแลกแลกกันในการจัดการศึกษาว่า**"เกษตรศาสตร์"**

อย่างไรก็ตาม ถ้ายังคงรักษาความมีสติภายในรากฐานจิตใจตัวเองไว้ เพื่อสร้างเสริมความมั่นคงและความเจริญถึงระดับหนึ่งทำให้เชื่อมั่นว่า ไม่ว่าการเปลี่ยนแปลงบนพื้นฐานวัตถุจะก้าวไปไกลแค่ไหน ภายในกระบวนการเรียนรู้ของแต่ละคน ย่อมไม่มองข้ามความสำคัญของศิลปะซึ่งถือเงื่อนไขที่เป็นธรรมชาติอยู่ในจิตวิญญาณเป็นพื้นฐานความสำเร็จอย่างปฏิเสธตัวเองไม่ได้ ดังนั้นศิลปะจึงหาใช่เพียงสิ่งซึ่งเชื่อมโยงถึงกันกับวิทยาศาสตร์เท่านั้น หากควรถือเป็นสิ่งรองรับซึ่งมีชีวิตชีวาที่ควรมีอิสรภาพช่วยให้แนวคิดสามารถปรับเปลี่ยนอย่างสอดคล้องกันกับเหตุและผลตามความเหมาะสมกับสภาพที่เป็นจริงด้วย

จากกรณีดังกล่าว เรามีของจริงซึ่งอยู่ใกล้ตัวมาก จึงใคร่ขออนุญาตหยิบยกมาเป็นตัวอย่างเพื่อใช้ศึกษาและค้นหาความจริงคือ **การที่เกษตรกรผู้ผลิตสิ่งใดก็ตามออกมาแล้วมันก็จะผลิต มักร้องว่าไม่มีตลาด** ซึ่งมักพบได้เสมอ ถ้าสามารถค้นหาคำตอบได้จริงย่อมรู้เองว่า เป็นเพราะสิ่งซึ่งควรปรากฏอยู่ในจิตวิญญาณแต่ละคนอย่างเป็นธรรมชาติมาแต่กำเนิด ได้ถูกทำลายไปโดยพฤติกรรมและรูปวัตถุซึ่งมีมนุษย์ด้วยกันเองเป็นผู้สร้างขึ้นมาโดยแท้ ดังเช่นที่กล่าวกันว่า**"คิดจากรากฐานตัวเองไม่เป็น"** จึงเกิดสภาพที่น่าจะเรียกว่า**"ตลาดตามคำสั่ง"**ซึ่งเป็นไปไม่ได้

มีอีกสิ่งหนึ่งซึ่งน่าจะได้รับการยอมรับถึงความสำคัญ ดังได้ชี้ให้เห็นถึงภาพอย่างรวม ๆ ไว้แล้วทั้งกระบวนการโดยมี**"ตนเอง - เพื่อนมนุษย์ - สรรพชีวิตทั้งหลาย - สัตว์แผ่นดิน - และสิ่งทั้งมวล"** ซึ่งถือระบบการเปลี่ยนแปลงร่วมกันภายใต้อิทธิพลของกฎธรรมชาติโดยที่ต่างก็มีเหตุมีผลถึงซึ่งกันและกันเป็นสังขธรรม ดังนั้นระบบการจัดการศึกษาซึ่งเกิดจากแนวคิดและนำปฏิบัติโดยคน น่าจะช่วยเสริมสร้างความเข้าใจให้สามารถเจาะลึกลงถึงความจริงในระดับหนึ่งว่า**"กระบวนการผลิตและการจัดการเกษตรซึ่งถือรากฐานธรรมชาติของคนอย่างมีเหตุมีผลผูกพันถึงท้องถิ่นกับความจริงของชีวิตแต่ละคน คือพื้นฐานความอยู่รอดของสังคมรวมถึงเชื้อสายตนเองด้วย"** อีกทั้งสามารถแยกแยะเหตุผลออกจากกันให้เห็นได้ชัดเจนว่า**"การอยู่รอดกับการเอาตัวรอดเป็นคนละด้านกัน"**

จากจากกรณีอธิบายเท่าที่กล่าวมาแล้ว โดยที่นำเอาสิ่งซึ่งเป็นเหตุเป็นผลเชื่อมโยงถึงกันทั้งสองด้าน มาสะท้อนภาพให้คิดในลักษณะที่อิสระพอสมควร น่าจะช่วยให้พอสรุปได้ว่า**"การเกษตรถือเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่น"** และความมั่นคงยั่งยืนของการเกษตรกรรมน่าจะถือเป็น**"ภาษาธรรมชาติ"**ที่ช่วยสื่อให้อ่านได้ถึงความสำเร็จ ทั้งในด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม กับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงการพัฒนาทุกสิ่งทุกอย่าง เพื่อความมั่นคงซึ่งมีเหตุและผลสู่ความเจริญร่วมกันทุกส่วนอย่างสำคัญ

หากรากฐานวัฒนธรรมท้องถิ่นจำต้องสูญเสียไปไม่ว่าเร็วหรือช้า ย่อมบ่งบอกโดยสื่อธรรมชาติเช่นกันว่าสังคมกำลังสูญเสียการเกษตรอย่างถึงรากฐาน ซึ่งหมายถึงผืนแผ่นดินอันควรถือว่าคือสิ่งรองรับทั้งชีวิตและความคิดคน ย่อมเป็นสิ่งที่ไร้คุณค่าและความหมายอันควรมีอยู่ในรากฐานจิตใจคน อันควรถือว่าคือที่สุดแล้ว

### รากฐานการเกษตรของสังคมค่อยพัฒนาที่กำลังถูกทำลายอย่างลึกซึ้ง

ถ้าสามารถมองเห็นภาพรวมของ**"ภาคเกษตรกรรม"** และสามารถเข้าใจปัญหาได้ลึกซึ้งถึงรากฐานจริง ย่อมเห็นได้เองว่า**"การเกษตรกรรมหาใช่หมายความว่าความโดยที่มีกรอบกำหนดตัวเองไว้แค่หมายถึงเกษตรศาสตร์ ซึ่งเป็นเพียงส่วนปลายของโครงสร้าง หากควรถือว่าผลสำเร็จของการฟื้นฟูรากฐานของการพัฒนาการเกษตรน่าจะเน้นความสำคัญ ณ จุดเริ่มต้นในระดับท้องถิ่นซึ่งยังค้ำค้ำโลกธรรมที่ให้อิสระ ส่วนด้านที่เป็นรากฐานจริงควรเริ่มต้นจากความจริงใจซึ่งควรมีอยู่ในรากฐานคนผู้ถืออำนาจระดับบนก่อนอื่น และใช้พื้นฐานดังกล่าวแล้วทั้งกระบวนการเป็นพื้นฐานด้านอุตสาหกรรม สานถึงพาณิชย์กรรม โดยที่ละทิ้งระบบธรรมชาติภายในรากฐานจิตใจคนท้องถิ่นเสียมิได้**

ดังนั้น เมื่อความจริงในสังคมนำเอาการเกษตรมากล่าวว่าแล้วแล้วมาถึงความสำคัญ เพียงแค่ว่าคือ**"งานอาชีพ"** ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงรากฐานแนวคิดซึ่งต้น เขิน และมีธรรมชาติที่บ่งบอกความจริงถึงภาวะสูญเสียความเป็นมนุษย์ ซึ่งเน้นถึง**"ความเป็นไทแก่ตนเองโดยแท้"**

ยิ่งภาวะสูญเสียความรับผิดชอบทำให้มีการปล่อยปละละเลยมาแล้วจนถึงปัจจุบัน แม้อาจมีบางคนที่ได้คิดแต่ก็ไม่ได้ได้รับความร่วมมือจากกระแสนี้สังคมแม้ ณ จุดใดจุดหนึ่งหรือในองค์กรใดองค์กรหนึ่งรวมถึงในสถาบันการศึกษาด้วย โดยที่ไม่อาจสร้างพลังถ่วงดุลกระแสนี้ที่มีการนำเอาประเด็น เงินทอง ตำแหน่ง ความมีหน้ามีตา แต่รากฐานยังห่างจากความเป็นมนุษย์ซึ่งควรมีความรับผิดชอบต่อตนเอง อันเป็นเหตุ นำสู่ความซื่อสัตย์ต่อเพื่อนมนุษย์ซึ่งเป็นชนรุ่นหลัง รวมถึงคนในรุ่นที่ชีวิตยังตกอยู่ในสภาพต้อยกว่า อย่างเห็นได้ชัดเจนนยิ่งขึ้นเป็นลำดับ ถ้าใครมีอายุยืนนานพอสมควรและสามารถอนุรักษ์รากฐานตนเองให้มั่นคงและหยั่งลงลึกซึ่งยิ่งขึ้นจากการมุ่งมั่นทำงานอย่างจริงจังย่อมมองเห็นความจริงได้ด้วยตนเอง

ทุกวันนี้ เราจะพบกระแสแนวร่วมทำลายคนในภาคเกษตรกรรมในระดับพื้นฐานซึ่งมีรากฐานอ่อนแอมากอยู่แล้วอย่างกว้างขวาง และทวีความรวดเร็วยิ่งขึ้นเป็นลำดับ ยิ่งด้านสื่อข้อมูลข่าวสารมีการเปลี่ยนแปลงประสิทธิภาพในด้านวัตถุจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบเทคโนโลยีซึ่งเกิดจากกิเลสของคนด้วยกันเอง แต่มีจุดยืนซึ่งถืออิทธิพลรูปวัตถุอยู่เหนือกว่า และโดยเหตุที่มีภาวะยึดติดวัตถุเป็นนิสัยซึ่งมีการนำมากล่าวอ้างว่า**"ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมียุคสมัย"** สะท้อนให้เห็นความจริงซึ่งอยู่ในรากฐานว่า**"ขาดการรู้เท่าทันรูปแบบซึ่งแฝงอยู่ในกระแสการเปลี่ยนแปลงที่กำหนดโดยคนอื่น"**

ในอดีตที่ผ่านมา กระบวนการจัดการศึกษาได้ตกเข้าไปอยู่ภายใต้อิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงด้านรูปวัตถุทำให้เกิดสภาพซึ่งอาจกล่าวได้ว่า **"คนมองไม่ถึงสัจธรรมของชีวิตกระบวนการชีวิตคนซึ่งเป็นภาพรวม"** ทำให้เห็นได้เพียงด้านเดียวว่า**"วิทยาศาสตร์คือศาสตร์ที่อยู่บนพื้นฐานด้านรูปวัตถุ"** และมองเห็นภาพวิทยาศาสตร์กับศิลปศาสตร์ซึ่งควรมีรากฐานร่วมกันเป็นหนึ่ง จำต้องเปลี่ยนสภาพมาอยู่ในลักษณะ**"ตัวใครตัวมัน"** ซึ่งแท้จริงแล้วศาสตร์ทั้งสองสาขาต่างก็มีสองด้าน ดังนั้นส่วนเชื่อมโยงถึงกันจึงน่าจะได้แก่รากฐานคนผู้มีโอกาสสัมผัส หากสามารถมองได้สองด้านอย่างอิสระ ย่อมมีผลช่วยให้ทั้งสองสาขาได้รับการนำไปปฏิบัติอย่างผสมกลมกลืนกัน อีกทั้งรู้ว่าด้านใดคือฐานที่แท้จริงด้วย

ดังนั้น หากมองได้ถึงความจริงซึ่งอยู่ในรากฐานคนอย่างอิสระโดยที่สามารถหยั่งรู้ลึกซึ่งถึงจิตวิญญาณย่อมเข้าใจได้ไม่ยากว่า เมื่อเกิดสภาพที่เป็นเงื่อนไขดังกล่าวขึ้นในสาขาใดย่อมเห็นได้ว่า ในสาขาอื่นก็ปรากฏภาพในลักษณะเช่นเดียวกัน เราจึงพบว่าบุคคลผู้ผ่านการถูกหล่อหลอมจากบรรยากาศการจัดการศึกษาในแต่ละสาขา ส่วนใหญ่มักได้รับอิทธิพลที่แฝงเป็นเงื่อนไขอยู่ในระบบการปลูกฝัง ทำให้เป็นคนมีนิสัย**"ยึดติดพรรคพวก"** ซึ่งเปรียบเสมือนชนกับกัดติดด้านหลังและผลจากการหล่อหลอมก็ทำให้ไม่อาจหันมาสัมผัสด้านหลังได้ด้วย ออกมาพร้อมกับใบปริญญาบัตรและเสื้อครุย ดังที่มีการกล่าววิจารณ์ว่า**"เรียนมหาวิทยาลัยเน้นความต้องการที่ใบปริญญาและเสื้อครุย"** และเมื่อกาลเวลาล่วงผ่านไปผ่านพ้นมาได้ช่วงหนึ่งทำให้รู้สึกได้ว่า**"ด้านนี้มีศักยภาพในการถ่ายทอดกระแสได้ผลเหนือกว่าอีกด้านหนึ่ง เนื่องจากพื้นฐานสังคมทั่วไปมีอิทธิพลเน้นหนักอยู่ในด้านนี้ด้วย"**

อนึ่ง ภาวะยึดติดพรรคพวก มีเหตุมีผลสืบเนื่องมาจากรากฐานจริงถูกทำลายทำให้ไม่อาจพึ่งตนเองได้อย่างสมศักดิ์ศรีของความเป็นคนดังที่เรียกกันว่า**"ดิถีระบบอุปถัมภ์"** ซึ่งสิ่งดังกล่าวทำให้ระบบการประสานงานในสังคมเกิดภาวะสับสน โดยที่ขาดการรู้ได้ว่า สิ่งใดควรเป็น เรื่องที่น่าจะขอให้คนอื่นช่วย และสิ่งใดควรเป็น เรื่องที่ไม่สมควรกระทำ

ภาพสะท้อนจากผลจากการจัดการศึกษาในสายวิทยาศาสตร์ จะทำให้มองเห็นแนวโน้มที่สูญเสียจิตวิญญาณซึ่งควรจะมีส่วนถืออุดมการณ์เป็นฐานอย่างสำคัญ ดังที่มักกล่าวกันว่า**"เปลี่ยนคนให้กลายเป็นเครื่องจักรกล"** ทำให้ชีวิต

แต่ละคนผู้มีโอกาสเกิดมาในโลกทั้งที่ จำต้องตกเป็นทาสวัตถุ และถ้ามองได้ลึกลงไปอีกระดับหนึ่งน่าจะพบว่า จริง ๆ แล้ว ก็คือตกเป็นทาสคนในด้านที่คิดริเริ่มและกำหนดกระแสการเปลี่ยนแปลงซึ่งอยู่เบื้องหลังวัตถุ โดยผ่านแผนการ การโฆษณาที่น่าเอาใจเอ็นไซ **"สมัยใหม่ หรือ ก้าวหน้า"** เข้ามาครอบงำรากฐานความรู้สึกทำให้รากฐานความคิด ชาติความเป็นตัวของตัวเอง ดังจะพบความจริงเป็นช่วง ๆ ว่า มีการนำเอาคำว่า **"เกษตรสมัยใหม่"** หรือ **"เกษตร ก้าวหน้า"** มาโฆษณาชวนเชื่อเสมอ ๆ แม้จากคำพูดของผู้ซึ่งถูกเรียกว่า **"นักวิชาการ"**เอง ซึ่งกระทำไปเพราะ **"รู้ได้ ไม่ถึงภายในสิ่งซึ่งมีความจริงและแสงอยู่ภายใน"**

อนึ่ง เมื่อทุกสิ่งมีความจริงซึ่งบุคคลผู้ละจากภาวะยึดติดสามารถมองเห็นได้สองด้านว่า **"เมื่อด้านหนึ่งไม่อาจ สนองประโยชน์ได้ถึงเป้าหมายอย่างแท้จริง ย่อมมีกระแสจากอีกด้านหนึ่งเข้ามาแทนที่เป็นธรรมชาติ"** ดังนั้นทุกวันนี้ ภาพซึ่งเป็นผลจากการพูดการเขียนถึงสรรพคุณจากด้านวิทยาศาสตร์ ยิ่งจากแวดวงการจัดการศึกษา ส่วนใหญ่มักทำให้รู้สึก **"เสมือนโฆษณาชวนเชื่อ"** ยิ่งกระแสซึ่งผ่านจากต่างถิ่นเข้ามาโดยตรงยิ่งเห็นได้ชัดเจนนมากขึ้น

หากนำภาพดังกล่าวมาวิเคราะห์โดยที่สืบสาวกลับไปสู่ต้นตอได้ย่อมพบว่า เป็นการกระทำเพื่อผลประโยชน์ ส่วนตนและพรรคพวกของคนบางกลุ่ม ซึ่งมีความอยากที่จะทำให้ผลงานของตน ได้รับการยอมรับจากสังคมเพื่อหวังผล ในด้านวัตถุต่อไปอีก โดยที่วางเฉยจากการมุ่งพัฒนาแนวคิดจากรากฐานการศึกษา ให้คนสามารถรู้เท่าทันแทนการ นำรูปวัตถุเข้าไปสร้างอิทธิพลครอบงำลึกซึ้งยิ่งขึ้น

**เราอาจกล่าวถึงความจริงว่า ความอยากของมนุษย์หากลงรากฝังลึกย่อมเป็น เหตุทำให้แนวคิดซึ่งกำหนดวิถี ทางการปฏิบัติ ข้ามชั้นตอนซึ่งควรจะก้าวไปอย่างมี เหตุมีผลสอดคล้องกันกับความจริงบนพื้นฐานธรรมชาติ จึงมีผลทำลายคุณภาพชีวิตหรือคุณสมบัติความเป็นมนุษย์ ทั้งของชนและผู้อื่นลึกซึ้งยิ่งขึ้นเป็นลำดับ**

ผู้ซึ่งหยั่งรู้สังขารถึงระดับหนึ่งแล้วย่อมไม่รู้สึกแปลกใจ ในเมื่อทุกวันนี้ตามสภาพที่เป็นจริง น้ำหนักจากอิทธิพลวัตถุซึ่งเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ มีเหตุมีผลกำหนดทิศทางทางการแสดงออกของหลายต่อหลายคนทั้งในด้านแนวคิดและทิศทางของการ นำปฏิบัติจำต้องตกอยู่ในสภาพที่เห็นได้ว่า **"มุ่งที่ปลายเหตุ"** อีกทั้งยังนำเอาสิ่งต่าง ๆ แม้กระทั่ง **"สาขาวิชาการ"** ซึ่งควรจะต้องรากฐานการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอย่างอิสระมาผูกติดกันไว้ จนทำให้เกิดเป็น เงื่อนไขปัญหา ทำให้จำต้องพบกับภาวะสูญเสียทุกสิ่งในขณะที่ดำเนินการแก้ไข นอกจากนั้นแล้วด้านซึ่งควรจะทำหน้าที่ถ่วงดุลก็ต้องอ่อนแอลงไปด้วย อย่างเห็นได้ชัดเจนนยิ่งขึ้น

เท่าที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดหากมองสู่ภาพรวมน่าจะเห็นได้ชัดเจนว่า คุณสมบัติซึ่งควรถือว่าคือหัวใจสำคัญที่สุด ของแต่ละคนโดยเหตุที่เข้าไปมีบทบาทอยู่ในศาสตร์สาขาต่าง ๆ อย่างสำคัญ น่าจะได้แก่ **"ความซื่อสัตย์และจริงใจ ต่อตนเอง"** ซึ่งหากมีเป็นธรรมชาติอยู่ในรากฐานจิตใจย่อมกำหนดให้แต่ละคนมีความมั่นคงอยู่กับเหตุและผล อีกทั้ง มีโอกาสสานสังขารถึงความรู้สึกจริงใจต่อเพื่อนมนุษย์และนำปฏิบัติได้โดยถือเป็นหน้าที่ ไม่ว่าตนมีโอกาสเติบโตสูงขึ้นถึงระดับไหน ย่อมสะท้อนภาพให้เห็นถึงการปฏิบัติตนต่อผู้อื่นซึ่งยังอยู่ในระดับที่ต่ำกว่าอย่างเสมอต้นเสมอปลาย หรือที่ชนรุ่นก่อนมักพูดกันว่า **"เก็นเต็นคิคชิน"** เป็นธรรมชาติ ช่วยให้ชนรุ่นหลังผู้มีโอกาสสัมผัสเกิดความรู้สึกศรัทธา ทำให้รากฐานจิตใจเบิกกว้างและพร้อมที่จะรับการถ่ายทอดความรู้ได้อย่างลึกซึ้ง

แต่จากสภาพที่เป็นจริงในปัจจุบัน สิ่งซึ่งหลายคนที่เข้าไปอยู่ในระบบอำนาจแสดงออก กลับสะท้อนให้เห็นถึง กระแสซึ่งมีทิศทางขัดแย้งกันกับเหตุและผลดังได้กล่าวไว้แล้ว แม้มองไปยังหลาย ๆ คนซึ่งทำหน้าที่บริหารภายใน ระบบการจัดการภาคเกษตรโดยเฉพาะด้านบุคคลากรโดยที่เห็นว่าคือพื้นฐานความสำเร็จของทุกส่วน มักพบว่าผู้ซึ่ง ครึ่งหนึ่งเคยใช้ชีวิตสัมผัสอยู่กับพื้นดิน ครั้นมาถึงช่วงซึ่งชีวิตมีโอกาสเติบโตยิ่งขึ้นกลับเปลี่ยนทิศทางแนวคิด เสริมด้วยการนำปฏิบัติที่อ่านได้ว่ามุ่งสู่ด้านบน และสร้างระบบที่ขาดความจริงใจอันพึงมีต่อคนระดับล่างและเยาวชนคน รุ่นหลังซึ่งทำหน้าที่สืบทอดสังคมสู่อนาคตทำให้เกิดช่องว่างกว้างมากยิ่งขึ้น กับอีกด้านหนึ่งก็มีการใช้เงินและอามิส ชื้อหารวมไว้เป็นพรรคพวก เพื่อหวังสนองประโยชน์สู่ตนในอนาคต แม้พบได้กระทั้งในสถาบันการศึกษา

ทั้งนี้และทั้งนี้จากรากฐานจิตใจซึ่งพยายามกำหนดให้เป็นกลางที่สุด หากนำมาคิดน่าจะพบว่า เป็นเพราะรากฐานแต่ละคนสูญเสียจิตสำนึกอันควรมีการตระหนักถึงคุณค่าของตนเองซึ่งสานถึงการรู้คุณค่าของแผ่นดินซึ่งเป็นสิ่งรองรับการเกิดและดำรงอยู่ของชีวิตตนเองพร้อมกับความสงบสุขอันควรถือเป็นความหวังของทุกคนร่วมกัน ดังเช่นที่มักได้ยินคำปรารภว่า**"คนในสังคมขาดความรับผิดชอบ"** ซึ่งหมายความว่าถึงจิตสำนึกในการทำหน้าที่บนพื้นฐานความเป็นมนุษย์ และสิ่งเดียวกันนี้เองถือเป็นพื้นฐานของ**"ความมีวินัย"** ซึ่งยังคงนำมาสอนกันด้วยปากแต่ขาดการนำปฏิบัติจากกลุ่มผู้มีอำนาจให้ถือเป็นแบบอย่างก่อนอื่น

ถ้าหากกลับไปทบทวนเพื่อค้นหาเงื่อนไขซึ่งอยู่ในกระบวนการจัดการศึกษาระดับพื้นฐานจนกระทั่งสามมาถึงสาขาเกษตรของไทย เท่าที่ชีวิตตนมีโอกาสสัมผัสผลความจริงมาแล้วแต่อดีต แม้เริ่มต้นจากช่วงซึ่งเรียนอยู่ในโรงเรียนเตรียมเกษตรศาสตร์ระหว่างปี พ.ศ. 2482 ถึง 2484 มีวิชาเกษตรศิลป์ซึ่งเน้นภาคปฏิบัติที่ให้โอกาสชีวิตได้สัมผัสกับพื้นดินและต้นไม้รวมถึงการเลี้ยงสัตว์ โดยที่ทุกคนต้องตื่นขึ้นทำงานตั้งแต่ดวงอาทิตย์เริ่มทอแสงเรือง ๆ สู้อบฟ้า เพื่อนำตัวเองลงพื้นดินปลูกผักแม้ล้างคอกหมูคอกไก่ รวมถึงขนมูลสัตว์มาใช้เป็นอาหารต้นไม้และบำรุงดิน

**แต่อีกสิ่งหนึ่งซึ่งน่าจะมีความสำคัญมาก ได้แก่การมีโอกาสสัมผัสกับความคิดและรูปแบบการนำปฏิบัติของชุมชนพื้นฐานสังคมนั้นที่มีความหลากหลาย แต่มุมนี้กลับถูกจำกัดขอบเขตให้สัมผัสได้แค่เพียงบรรดาเพื่อน ๆ ซึ่งอยู่ในหอพักและในรั้วโรงเรียน ทั้ง ๆ ที่บริเวณโดยรอบกระทั่งถึงในจังหวัด ต่างก็มีพื้นฐานชีวิตอยู่เกี่ยวกับด้านการเกษตรอย่างเด่นชัดมาก ซึ่งนับว่าน่าจะถือเป็นโอกาสดีหากมีโครงการนำร่องเปิดสู่ชุมชนชาวบ้าน เพื่อใช้พัฒนาแนวความคิด เพื่อปรับใช้ความรู้ในด้านเทคนิคจากรากฐานจริงของแต่ละคนได้อย่างสอดคล้องกันกับวัฒนธรรมท้องถิ่น**

ส่วนสภาพแวดล้อมโดยรอบ โดยเฉพาะด้านซึ่งอยู่นอกชีวิตคนนับว่ามีความเหมาะสมมาก เนื่องจากช่วงนั้นยังไม่มีไฟฟ้า ไม่มีน้ำประปา แลห่างไกลจากความสะดวกสบายในเมืองค่อนข้างมากแม้ที่พักอาศัยและอาคารเรียนบางหลังยังคงมุงหลังคาด้วยใบไม้แห้งซึ่งหาได้ในท้องถิ่น อีกทั้งในช่วงฤดูฝนทุกคนต้องเผชิญกับรสชาดของไข้ป่าสำหรับชีวิตการเรียนในแต่ละวันก็มีการเรียนในห้องเรียนเฉพาะช่วงครึ่งวันเช้า นอกนั้นทั้งเช้าและบ่ายหลังจากตื่นนอนตั้งแต่ฟ้าเริ่มส่งจนถึงเวลาอาหารเช้า กับอีกช่วงหนึ่งหลังจากเสร็จอาหารกลางวันจนถึงเย็นจำต้องลงทำงานเกษตรที่พื้นดิน นับตั้งแต่หักร้างดวงพวงจนถึงชนชั้นหมู่ไข้

เมื่อถึงช่วงฤดูหนาว บางครั้งต้องลงไถนา ดำนาเกือบตลอดทั้งวันโดยงดการเรียนในห้องอย่างสิ้นเชิง หากเป็นช่วงฤดูเก็บเกี่ยว ยังต้องลงเกี่ยวข้าวตั้งแต่เช้ามีดคันคำ ซึ่งเรียกกันว่า**"งานระคมกำลัง"** ส่วนเวลากลางคืนยังต้องจุดตะเกียงเจ้าพายุวนคว่ำกลางลานดินท่ามกลางความหนาวเหน็บและน้ำเมสิดข้าวเปลือกใส่กระสอบแบกเข้ายุ้งให้เรียบร้อยแล้วจึงกลับไปนอนพักผ่านได้ ซึ่งบางวันกว่าจะเสร็จก็ร่วมตีหนึ่งของวันใหม่

ถ้าใครจะกล่าวอ้างว่าสมัยนั้นยังไม่มีความสะดวก เช่นปัจจุบันคงต้องขออนุญาตชี้แจงว่าไม่เป็นความจริงแน่ แต่เป็นเพราะผู้ใหญ่ระดับสูงเจตนาไปเลือกทำเลซึ่งมีสภาพเช่นนั้นโดยมีแนวคิดที่จะให้เยาวชนผู้ประสงค์จะไปศึกษาได้รับการหล่อหลอมทางความคิดจากสภาพบรรยากาศซึ่งใกล้ชิดธรรมชาติและพื้นดินที่สุด แต่การที่ผู้บริหารขณะนั้นไม่เปิดกรอบแนวคิดและอำนาจตัวเอง เพื่อให้โอกาสนักศึกษามีโอกาสใช้ความจริงจากชาวบ้านในห้องดินเป็นครูสอนในระดับพื้นฐาน ย่อมสื่อแสดงถึงแววซึ่งอาจมีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่พื้นฐานซึ่งมีอนาคตที่เรียวแคบลงไปได้

แม้ในขณะนั้นมักเรียนส่วนหนึ่งซึ่งกำลังศึกษาอยู่ที่นั่นร้องตะโกนออกมาดัง ๆ ว่า**"แม้รู้เป็นนกก็จะไม่ขอบินผ่านแม่โจ้ก็วะ "** แต่ก็ใช้ว่าจะรู้สึกเช่นนั้นทั้งหมดไม่ อย่างน้อยที่สุดคงมีคนหนึ่งซึ่งเจียบ ๆ และกำลังคิดอะไรที่สวนทางกันกับคนอื่นหากยังรอโอกาสและจังหวะซึ่งตนเชื่อว่าเหมาะสมสำหรับการแสดงออกโดยเน้นที่การนำปฏิบัติเพื่อหวังเรียนรู้ถึงความจริง กับอีกด้านหนึ่งก็เชื่อว่า คงไม่มีเพียงคนเดียวเท่านั้น

ในช่วงนั้น**"การปลูกข้าวยังคงมีสภาพเป็นเกษตรกรรมขั้นพื้นฐานอย่างเด่นชัดมาก"** ยิ่งถ้าสามารถมองย้อนกลับไปสู่อดีตและเห็นได้ถึงความเป็นมาอันยาวนาน ย่อมเห็นภาพจากอีกด้านหนึ่งได้ค่อนข้างลึกซึ้ง ดังเช่นที่ผู้เขียนได้เขียนบทความเรื่อง**"เพียงข้าวเมล็ดเดียว"**ไว้ในช่วงปี พ.ศ.2525 และถัดมาถึงปี พ.ศ.2539 ยังได้เขียนเรื่อง**"ข้าวกับวิถีชีวิตไทย"**ขึ้นอีก เรื่องหนึ่งโดยมีเหตุผลเชื่อมโยงมาจากรากฐานเดิม

ระหว่างช่วงนั้นช่วงต้นปี พ.ศ.2483 ถึงช่วงต้นปี พ.ศ.2485 ซึ่งตนเรียนเกษตรอยู่ที่แม่โจ้ ยังมีครูบางคนนำเอาคำกล่าวที่ว่า**"การเกษตรคือปัยของชาวนาชาวไร่ที่ยากจน"**มาพูดให้นักเรียนฟังเป็นครั้งคราว ซึ่งความหมายของการเกษตรหมายถึงการไถ สับ พรุนพื้นดิน โดยมีเหตุผลช่วยให้โครงสร้างอย่างรวม ๆ ของดิน - สามารถให้อากาศถ่ายเทได้สะดวกเพื่อให้รากต้นไม้ได้รับอากาศอย่างพอเพียง กับอีกเหตุผลหนึ่งก็ต้องการให้เชื้อจุลินทรีย์กลุ่มซึ่งต้องการอากาศและทำหน้าที่ช่วยย่อยเศษพืชและซากสัตว์ให้แปรสภาพกลับมาเป็นอาหารต้นไม้ รวมถึงช่วยย่อยสลายแร่ธาตุภายในเนื้อดินอีกส่วนหนึ่ง อีกทั้งยังช่วยป้องกันความชื้นภายในดินไม่ให้ระเหยออกสู่อากาศได้รวดเร็วเกินไป ทำให้มองเห็นว่าทั้งกระบวนการถ้าทำได้ผลจะช่วยให้ชาวนาชาวไร่ไม่ต้องหาซื้อปุ๋ยจากภายนอกมาใช้โดยไม่จำเป็น

ความจริงแล้ว ถ้ามองเห็นหลักการดังกล่าวได้ ความคิดในการนำเอาการเกษตรมาเน้นปฏิบัติคงไม่น่าจะต้องกำหนดกรอบเน้นอยู่เพียงเกษตรที่ยากจนเท่านั้น แม้จะมีทุนรอนพอสมควรก็น่าจะใช้ได้ นอกจากนั้นหากเข้าใจถึงกระบวนการธรรมชาติได้ลึกซึ้งถึงระดับหนึ่ง การปล่อยให้พืชซึ่งมีธรรมชาติขึ้นปกคลุมอยู่ที่ผิวดินมีโอกาสนอยู่ได้ก็สามารถทำหน้าที่ตามหลักการดังกล่าวได้คล้าย ๆ กัน อย่างไรก็ตามในช่วงนั้นเราก็ได้เห็นการนำเอาวิธีปลูกพืชคลุมดินตามตำราฝรั่งเข้ามาเผยแพร่แล้ว กล่าวคือ มีการนำเอาเมล็ดพันธุ์จากที่อื่นมาหว่านและปลูกเพียงชนิดเดียว แทนการใช้หลักพึ่งพาซึ่งกันและกันอันเป็นหลากหลายที่มาจากธรรมชาติ ทำให้ต้องซื้อหาเครื่องมือราคาแพง ๆ จากการผลิตการค้าของคนต่างชาติเข้ามาใช้ด้วย จึงกลายเป็นเรื่องบานปลายไปถึงสภาพซึ่ง**"ซื้อทั้งพันธุ์ไม้และเครื่องมือ"**

อย่างไรก็ตาม ในยุคนั้นถ้าใครปลูกข้าวโดยมีความคิดที่จะใส่ปุ๋ยเคมีซึ่งมีการกำหนดชนิดและส่วนผสมแร่ธาตุไว้โดยเฉพาะ จะมีเสียงติติงหรือไม่ก็ถูกเยาะเย้ยถากถางว่า**"คิดแบบคนประหลาดมาก"** แต่เนื้อดินในพื้นที่ส่วนใหญ่ก็ยังคงความอุดมสมบูรณ์อยู่ได้ในระดับหนึ่ง ดังนั้นการคิดนำปุ๋ยเคมีมาใช้ในนาข้าวจึงขวางความรู้สึกซึ่งเป็นธรรมชาติของชาวไร่ชาวนาในช่วงนั้น และถ้ามองที่ชีวิตคน เราก็ยังพบว่าชาวนาชาวไร่ยังพอมีกินมีใช้โดยไม่มีการหนี้สินล้นพ้นตัวมากมายเช่นทุกวันนี้ แม้จะต้องเสียค่าเช่านาให้เจ้าของนาซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนกรุง แต่บางปีที่ข้าวได้ผลน้อยกว่าที่คาดคิดเนื่องจากสภาพแวดล้อมไม่เอื้ออำนวย แต่ก็ยังพอผ่อนปรนกันได้ เนื่องจากไม่มีสัญญากันในรายละเอียดมากนัก

ยิ่งในภาคเหนือซึ่งมีสภาพฝนฟ้าอากาศดี อีกทั้งมีน้ำทำอุดมสมบูรณ์อยู่ ชาวนาชาวไร่ยังคงสภาพถือสิทธิ์เป็นเจ้าของพื้นที่ทำสวนเองอยู่ไม่น้อย โดยที่ผู้เขียนสนใจใช้เวลาว่างออกไปสัมผัสกับบรรยากาศค่อนข้างอิสระและรู้สึกว่ ณ มุมนี้ช่วยให้คนได้แก่งคึกกว้างขวางยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม ในช่วงนั้นก็ได้พบว่า มีอาจารย์ซึ่งถูกรัฐบาลส่งไปศึกษาจบกลับมาจากต่างประเทศ นำเอาวิชาการดินและปุ๋ยซึ่งมีลักษณะแยกแร่ธาตุต่าง ๆ ออกจากกันเป็นอย่างดี ๆ มาเผยแพร่ในระบบการจัดการศึกษาบ้างแล้ว แม้จะมีการนำมาสร้างสูตรผสมตามความต้องการของต้นไม้แต่ละชนิด ซึ่งจริง ๆ แล้วก็มีการแยกส่วนทั้งสองด้าน กล่าวคือ ดินต้นไม้มักแยกเป็นชนิด ๆ และด้านปุ๋ยก็แยกเป็นสูตรเฉพาะแต่ละอย่าง แต่ก็มีที่เตือนไว้ตามตำราว่า **"การใช้ปุ๋ยเคมีมีข้อเสียซึ่งควรระวังคือ ส่งผลทำลายคุณภาพของเนื้อดิน"**

อนึ่ง ในด้านตรงข้าม เมื่อมีการนำมาแนะนำก็เกิดความสนใจที่จะลงมือปฏิบัติด้วยความอยาก อยากเห็นสิ่ง

ใหม่ ๆ ซึ่งในขณะนั้นตนก็ยังค่อนข้างเด็กและขาดประสบการณ์ แต่ก็สนใจเรียนรู้จากผลกระทบที่ทวนกลับมาหา ทำให้รู้สึกและปรับตัวทางจากรากฐานตัวเองได้ไวยิ่งขึ้น จนถึงช่วงหลัง ๆ จึงทำให้มองเห็นชัดเจนนยิ่งขึ้นว่าสิ่งที่เหล่านั้นล้วนทั้งปัญหาไว้ให้ชนรุ่นหลังต้องแบกภาระในการคิดแก้ไขอย่างหนัก และยังพบว่า**"เพียงเดือนเดียวคำพูดหรือตัวหนังสือแต่ขาดการนำปฏิบัติจากใจจริงย่อมไม่อาจช่วยให้ตระหนักได้ถึงความสำคัญอย่างลึกซึ้ง"**

ในที่สุดระบบการใช้ปุ๋ยเคมีก็ระบดลงมาถึงนาข้าว ทำให้ดินซึ่งใช้ปลูกข้าวจำต้องเสื่อมคุณภาพลงไปอย่างไม่อาจปฏิเสธได้ แม้มาถึงช่วงหลัง ๆ ถ้าคิดจะชะลอการใช้ผลผลิตคงต้องตกต่ำทำให้ได้รับความเสียหายอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลสะท้อนซึ่งชีวิตคนพึงได้รับ จึงทำให้ชาวนาจำต้องตกอยู่ในสภาวะจำยอม กังวาลส่วนหนึ่งซึ่งค่านิยมถูกปรับเปลี่ยนจากเดิมโดยที่เคยรู้สึกว่าการใส่ปุ๋ยเคมีซึ่งในช่วงก่อน ๆ เคยเรียกกันว่า**"ปุ๋ยพิเศษ"** เป็นเรื่องผิดธรรมชาติความรู้สึก กลับเปลี่ยนมาเป็นภาพของความจำเป็นซึ่งเข้าไปแฝงอยู่ในความเชื่อ

ประเด็นซึ่งเป็นหัวใจสำคัญที่น่าสนใจศึกษาและน่ามากล่าวเน้นน่าจะได้แก่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความคิดของคนท้องถิ่น ซึ่งแต่ก่อนเคยได้รับการปลูกฝังจากธรรมชาติซึ่งเป็นพื้นฐานชีวิตให้มองปัญหาในลักษณะผสมผสานและกลมกลืนกันกับหลักธรรมชาติ ซึ่งถ้านำมาใช้ปฏิบัติย่อมถือได้ว่าเป็นระบบซึ่งช่วยลดต้นทุนการผลิตให้เหลือน้อยที่สุดอยู่แล้วโดยไม่ต้องเปิดตำราจากต่างชาติ

ครั้นพอมีการถ่ายทอดเทคโนโลยีซึ่งมีฐานอยู่ในต่างถิ่น เข้ามาภายในระบบการจัดการศึกษา ซึ่งจริง ๆ แล้วคงเข้ามาได้แต่เพียงด้านที่เป็นรูปแบบเท่านั้น แต่เมื่อนำมาใช้ประโยชน์จะมีลักษณะซึ่งเรียกกันว่า**"ห้วงมกฏท้ายมังกร"** กล่าวคือ เราไม่อาจนำเอารากฐานจากเขามาได้เพราะ ตรงจุดนี้จะพบความจริงว่า**"ส่วนของเขาก็คือของเขา และส่วนของเราก็คือของเรา"** ในเมื่อเหตุของปัญหาดังกล่าวเข้ามาอยู่ในรากฐานคน จึงทำให้โครงสร้างความคิดคนท้องถิ่นจำต้องตกอยู่ในภาวะสับสนอย่างถึงรากฐานจึงทำให้แก้ไขได้ยาก

ภาพการปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ในลักษณะซึ่งอาจเรียกว่า**"ตัวใครตัวมัน"** หรือปลูกอะไรก็ปลูกอย่างเดียว แม้ว่าจะมีการปลูกพืชคลุมดินก็จะใช้ตำราฝรั่งและใช้พันธุ์ไม้ที่สั่งมาจากต่างถิ่น และถ้ามองให้ละเอียดและลึกซึ้งถึงหลักธรรมชาติจะรู้สึกได้ว่าไม่ได้ผสมผสานกันจริงจึงเกิดขึ้นและลงรากฝังลึกอยู่ในความรู้สึกของคนจนเป็นธรรมชาติ ยิ่งบรรดาผู้ผ่านระบบการจัดการศึกษาไปแล้วเป็นส่วนใหญ่

แม้หลังจากช่วงซึ่งกล่าวไว้แต่แรกได้ผ่านมาระยะหนึ่งจะมีการคิดทำโครงการทดลองจากพื้นฐานทางการซึ่งก็มีคนที่ผ่านการหล่อหลอมทางความคิดมาจากรูปแบบซึ่งได้รับการถ่ายทอด**"จากต่างชาติสู่ท้องถิ่น"** ซึ่งเรียกชื่อโครงการว่า**"โครงการทดลองทำไร่นาสวนผสม"** เกิดขึ้นมากกว่าหนึ่งจุด แต่ถัดมาภายหลังก็มีการรายงานผลว่า**"กระทำไม่สำเร็จ"** ทั้ง ๆ ที่พื้นฐานโครงการดังกล่าวอยู่ที่ภาคเศรษฐศาสตร์หรืออีกนัยหนึ่งอยู่บนพื้นฐานด้านสังคมศาสตร์ซึ่งผู้เขียนเห็นว่า ในเมื่อรากฐานวัฒนธรรมท้องถิ่นซึ่งอยู่ในจิตใจและความคิดคนถูกทำลาย การนำปฏิบัติในเรื่องนี้ย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะต้องกระทำจากการเปิดตำราฝรั่งโดยปริยาย

แท้จริงแล้ว แม้การทำสวนในลักษณะผสมผสานซึ่งเกิดจากพื้นฐานธรรมชาติของไทยเองก็สามารถพบได้จากภาพซึ่งอยู่ในบริเวณเมืองหลวงคือฝั่งธนบุรี ในสมัยที่ผู้เขียนยังเป็นเด็ก ซึ่งมีทั้งพันธุ์ไม้ผลโดยตรง เช่นทุเรียน มังคุด เงาะ ลำไย และชมพู ผสมกันไปกับพันธุ์ไม้พื้นเมืองเช่นทองหลางซึ่งนอกจากช่วยเสริมความชุ่มชื้นและความร่มเย็นตลอดจนไอแห่งความอบอุ่นเป็นธรรมชาติแล้ว ร่างกายเช่นใบของต้นทองหลางยังอยู่ในระบบควบคุมการหมุนเวียนของอาหารต้นไม้และบำรุงดินด้วย

ประจักษ์พยานของการสนองประโยชน์จากระบบดังกล่าวก็ค่อนข้างชัดเจนมาก โดยที่เมื่อการกล่าวยืนยันอย่างแน่นหนาว่า**"ฐานะชาวสวนบริเวณนี้ในยุคนั้นดีมากโดยที่สามารถส่งเสียลูกหลานให้เรียนได้ถึงระดับสูงอย่างทั่วถึงกันอย่างเป็นปกติแก่"** แต่ในช่วงถัดมาก็สะท้อนความจริงให้เห็นว่า เรารักษาไว้ไม่อยู่ โดยปล่อยให้ความทันสมัยในด้าน-

วัตถุ เข้าไปยุกรุกแทนที่เร็วยิ่งขึ้น กระทั่งการประกาศอย่างเป็นทางการของอำนาจรัฐที่ให้บริการคุ้มครองไว้เป็นพื้นที่สีเขียวทั้ง ๆ ที่ได้มีการสูญเสียไปมากแล้ว แต่กฎระเบียบก็สิ่งซึ่งแฝงเป็นความจริงอยู่ในรากฐานซึ่งมีความลึกซึ้งและมีอิทธิพลเหนือกว่าไม่ได้ แง่ดีของสิ่งนี้จึงได้แก่การสอนให้รู้ว่า ความพยายามในการมุ่งแก้ไขกฎระเบียบและการแก้รัฐธรรมนูญ จริง ๆ แล้วก็คือภาพสะท้อนซึ่งช่วยให้เห็นความจริงว่า คนจำนวนไม่น้อยที่ยังยึดติดอยู่แค่แผ่นกระดาษกับอำนาจซึ่งอยู่บนฐานร่วมกัน ส่วนความจริงนั้นอยู่ที่การนำปฏิบัติจากรากฐานซึ่งถือคุณธรรมนำไปสู่ความสำเร็จได้ทุกเรื่อง แม้กระทั่งกระบวนการทางการเมืองก็ถูกอิทธิพลรูปแบบจากเทคโนโลยีที่ได้รับการถ่ายทอดจากต่างถิ่น เข้ามากำหนดให้รากฐานจิตใจคนเปลี่ยนแปลงไปยึดติดอยู่กับแผ่นกระดาษ เช่นเดียวกันกับผลจากการจัดการศึกษาซึ่งทำให้รากฐานคนหันไปติดอยู่กับใบปริญญา ดำมองได้ถึงคนยอมเข้าใจได้

หวนกลับไปสู่รูปแบบซึ่งปรากฏอยู่ในภาคเกษตรอีกครั้งหนึ่ง จากผลของการพัฒนาเท่าที่ผ่านพ้นมาทำให้พบว่า ไม่เพียงดินจะเสื่อมโทรมลงไปมากยิ่งขึ้น และการขายผลิตผลเกษตรจะได้ เงินมาแต่ก็จำต้องนำส่วนหนึ่งมาจ่ายเป็นค่าไถ่ค่ายาป้องกันกำจัดศัตรูสู่ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้แก่ชนต่างถิ่น ทำให้ชีวิตเกษตรกรยิ่งชวาเนาชาวไร่จำต้องมีหนี้สินล้นพ้นตัวเป็นภาระหนักมากยิ่งขึ้น ดังเช่นที่มีการกล่าวกันว่า **"ยิ่งขายพืชผลได้มากก็ยิ่งทำให้ฐานะจำต้องจนลงมากขึ้น"** แต่กลุ่มบุคคลผู้ขึ้นไปทำหน้าที่บริหารบ้านเมืองซึ่งควรจะรับผิดชอบต่อคนระดับล่าง กลับนำเอาแต่ภาพซึ่งมองแล้วรู้สึกว่าจะสวยงามมาโฆษณาทุกยุคทุกสมัย

ทั้งนี้และทั้งนั้น จากปัญหาซึ่งเขียนมาทั้งหมด ถ้าไม่มองภาพการเกษตรติดอยู่เพียงรูปแบบของเทคโนโลยี หากเห็นได้ทั้งกระบวนการชีวิตคนและเข้าใจความหมายของการเกษตรก็คือพื้นฐานวัฒนธรรมท้องถิ่นน่าจะสรุปได้ว่า กระบวนการเกษตรซึ่งถือก็คือพื้นฐานชีวิตคนท้องถิ่นทั้งหมดไม่ว่าใครจะเรียนมาในสาขาใดและทำงานในสาขาไหน กำลังตกอยู่ในสภาพหมุนวนระหว่างผลจากธรรมชาติกับผลจากการจัดการศึกษา ส่งผลทำลายตัวเอง ทั้งในด้านโครงสร้างความคิดชนรุ่นหลังและระบบนิเวศลึกซึ้งยิ่งขึ้น โดยเฉพาะเน้นที่ระบบนิเวศของคนซึ่งควรจะมีกระแสเชื่อมโยงถึงกันเป็นหนึ่งเดียวปรากฏอยู่ในรากฐานตนเอง ดังนั้นจึงไม่น่าสงสัยเลยว่าเหตุใดชาวนาชาวไร่จึงพึ่งตนเองได้ยากยิ่งขึ้นทำให้ต้องละทิ้งเรือกลสวนไรร่นำเข้ามาทำงานทำในโรงงานอุตสาหกรรมซึ่งมีรากฐานเป็นของชนต่างชาติดังอย่างปราศจากการสำนึกได้

อนึ่ง ส่วนที่ยังหลงเหลืออยู่ก็มักแสดงออกด้วยการ **"เรียกร้องหาตลาดจากภาครัฐบาลเพื่อขายพืชผลของตน"** หากมองที่เยาวชนชนรุ่นหลังซึ่งควรจะทำหน้าที่สืบสานงานอาชีพซึ่งบรรพบุรุษได้เริ่มต้นไว้ และพัฒนาให้เจริญสืบทอดต่อไปอย่างมีเหตุผล กลับมุ่งวิถีชีวิตไปตกเป็นทาสคนอื่นทุกรูปแบบกระทั้งอยู่ภายใต้อิทธิพลชนต่างถิ่นเท่าที่จะสามารถมองเห็นช่องทางหาเงินกระทั้งนำเอาคุณค่าตัวเองไปขายโดยตรง

แม้หวนกลับมาจับที่ประเด็นการเรียน **"วิชาเกษตรศิลป์"** ซึ่งเคยปรากฏอยู่ในหลักสูตรการสอนมาแล้วระหว่างที่ผู้เขียนยังเป็นนักเรียนอยู่ในหลักสูตรเตรียมเกษตรศาสตร์ แม้ว่าจะมีกรอบกำหนดไว้อย่างไม่ยอมเปิดกว้างให้ผู้ศึกษาออกไปใช้ชีวิตทำงานร่วมกับชาวบ้านท่ามกลางบรรยากาศของท้องถิ่นตามที่ได้กล่าวเน้นความสำคัญของประเด็นไว้แล้วในช่วงแรก แต่ก็สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญอยู่บ้างแม้ว่าจะกว้างและลึกเท่าที่ควรทำให้ไม่อาจหยั่งลึกซึ่งถึงรากฐานจริงของความเป็นมนุษย์ ถ้าเข้าใจได้ว่า **"ชีวิตแต่ละคนที่เกิดมามีโอกาสเรียนรู้ซึ่งกันและกันโดยถือความจริงเป็นเป้าหมายสำคัญที่สุด"** ซึ่งเกิดจากทิศทางการนำปฏิบัติที่มุ่งลงสู่ด้านล่าง

แต่รูปแบบการเรียนขณะนั้น แม้ว่าทุกคนจะต้องลงมือพินิจปลูกผักและขนขึ้นห่มขี้วัวมาทำเป็นปุ๋ยด้วยตัวเอง แต่ก็สะท้อนให้เห็นภาพได้ในลักษณะ **"ตัวใครตัวมัน"** แม้อาจมีบางคนได้รับน้ำใจจากเพื่อน ๆ มาช่วยแต่ก็เป็นเรื่องส่วนตัวจากความรู้สึก **"ช่วยพรรคพวก"** เนื่องจากมีการให้คะแนนหรืออีกนัยหนึ่งเป็นการบังคับให้ทำมากกว่าทำจากจิตวิญญาณซึ่งเกิดจากธรรมชาติภายในรากฐานตัวเอง

ในช่วงนั้นการเรียนเกษตรที่แม่โจ้ นักเรียนจะต้องเสียค่าบำรุงกิจกรรมต่าง ๆ เช่นห้องสมุดและการกีฬา

ภายในโครงสร้างและระบบการจัดการศึกษาที่แม่โจ้ในช่วงนั้น จัดโดยความคิดคนจากอำนาจภาครัฐทั้งหมด โดยเฉพาะเงินเดือนข้าราชการครูอาจารย์และเจ้าหน้าที่ธุรการ ตลอดจนอาคารสิ่งก่อสร้างรวมถึงหอพัก ส่วนค่าบำรุงกิจกรรมเช่นการกีฬาและห้องสมุดเก็บจากนักเรียนเป็นรายหัว นอกจากนั้นนักเรียนจะต้องจ่ายค่าอาหารโดยชำระเป็นรายภาค ซึ่งทางตรงเรียนเป็นผู้บริหารและจัดการโรงครัวทั้งหมด

มีข้อสังเกตประการหนึ่งว่า เนื่องจากภาคปฏิบัติซึ่งมีการทำนา ปลูกผักและเลี้ยงหมูเลี้ยงไก่ ได้ถูกแยกหลัก การไว้สองด้าน ระหว่างช่วงครึ่งวันบ่ายเป็นการทำงานให้โรงเรียนและผลประโยชน์ตกอยู่กับทางโรงเรียนทั้งหมด ส่วนช่วงตั้งแต่เช้ามีจนถึงเวลาก่อนอาหารเช้า กับช่วงเย็นหลังจากเลิกงานประจำแล้ว ทุกคนจะต้องทำงาน - เกษตรอยู่ในบริเวณรอบหอพักโดยมีการจัดที่ดินให้และมีการตรวจให้คะแนนด้วย ส่วนผลประโยชน์จากทั้งสองราย- การเป็นของนักเรียนแต่ละคน แต่ทางโรงเรียนก็ออกกฎระเบียบห้ามนำไปจำหน่ายที่อื่นนอกจากส่งขายโรงครัว โดยกำหนดราคาให้ในอัตราต่ำกว่าตลาดข้างนอกร่วมสองเท่าตัว แต่นักเรียนก็จำต้องขายให้โรงเรียนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

จึงทำให้เกิดการมองภาพได้สองด้านทำให้เกิดความสงสัยระหว่าง การฝึกให้รู้คุณค่าของการนำปฏิบัติแม่- จำกัอยู่กับรูปแบบของเทคโนโลยี หรือว่าให้นักเรียนทำเพราะทางตรงเรียนได้รับผลประโยชน์จากผลงานของนัก- เรียน แต่ก็แสดงอะไรไม่ได้เนื่องจากในช่วงนั้นมีสิ่งหนึ่งซึ่งอาจเรียกว่า**"ระบบอำนาจมืด"**ปรากฏอยู่ด้วย กล่าวคือ จากหลักสูตรสองปีของตรงเรียนเตรียม ฯ. ทันทีที่เข้าไปก็ได้รับทราบเป็นทางการว่า **"ทุกคนมีคะแนนความประ- พุทธิศรัทธา 100 คะแนนเต็ม"** ครูทุกคนมีสิทธิตัดคะแนนความประพฤตินักเรียนได้โดยไม่มีการประกาศใด ๆ โดยไม่มีการประกาศให้ทราบหากถือเป็นความลับ มีแต่ระบุไว้ในกฎระเบียบว่า เมื่อถึงปลายปีก่อนการสอบไล่ถ้า ใครถูกตัดคะแนนความประพฤติถึงระดับหนึ่งจะไม่ได้เข้าสอบ แม้การเข้าศึกษาต่อที่บางเขนถ้าคะแนนความประ- พุทธิในช่วงสองปี ถูกตัดมากกว่า 5 คะแนนก็จะไม่มีสิทธิเข้ามาศึกษาต่อ

อย่างไรก็ตาม ความกดดันซึ่งนักเรียนได้รับ ที่มีแรงสูงจนถึงขีดสุดในช่วงซึ่งเกิดสงครามมหาเอเซีย- บรูพาในวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 และทางตรงเรียนได้ใช้อำนาจบังคับนักเรียนให้ลงทำงานผลิตซึ่งในช่วง นั้นตรงกับฤดูเกี่ยวข้าวนาดข้าว ตั้งแต่ฟ้าเริ่มสว่างไปจนกระทั่งพลบค่ำ และหลังอาหารค่ำแล้วยังต้องทวนกลับมา นวดข้าว บรรจูลงกระสอบและแบกขึ้นบ้านนำเข้าเก็บในยุ้ง โดยประกาศงดการเรียนในห้องอย่างสิ้นเชิง อีกทั้ง ยังปิดความหวังที่จะมีการกำหนดกลับบ้านด้วย หลังจากนั้นไม่กี่วันก็มีเหตุการณ์ใหญ่ระเบิดขึ้นในโรง เรียนอย่าง ไม่ถึง นับเป็นสังกรรมเดือนสี่ซึ่งเข้าไปลงรกรากฝังลึกอยู่ในหัวใจอย่างสำคัญครั้งหนึ่ง และในช่วงนั้นคนก็ไม่- มีเงินติดกระเป๋าแม้แต่สังคังแดงเดียว คงมีเพียงรองเท้าขาด ๆ อยู่คู่หนึ่งซึ่งใช้เดินย่ำลงบนพื้นที่จากไร่ด้วย- คู่บนรอยเกวียนเป็นระยะทางทั้งไปและกลับร่วม 40 กิโลเมตรโดยไม่ปรึกษาแม่แต่คำเดียว หากเติมความแค้น- แกร่งภายในรากฐานจิตใจให้กลิ้งไปอีกระดับหนึ่ง

สิ่งซึ่งกล่าวมาแล้วทั้งหมดหาใช่ว่าจะเจาะลงถึงความหมายของคำว่า**"วิชาเกษตรศิลป์"** แต่เพียงภายใน กรอบของรูปแบบซึ่งมีการพินิจปลูกผักและเลี้ยงวัวเลี้ยงไก่แม้การดำนาเกี่ยวข้าว หากมองเห็นได้ทั้งชีวิตซึ่งเปิด โอกาสให้คนได้รับการฝึกฝนโดยใช้พื้นดินและเพื่อนมนุษย์เป็นครูสอนบนพื้นฐานอันถือเป็นธรรมชาติของชีวิตอย่าง- สำคัญ

อย่างไรก็ตาม ถ้าจะนำเอากรอบซึ่งกำหนดรูปแบบดังกล่าวมาใช้พิจารณาโดยที่รู้จากการสัมผัสระหว่างกัน อย่างเป็นธรรมชาติ จากหัวใจตนเองซึ่งเปิดกว้างถึงระดับหนึ่งทำให้รู้สึกได้ว่า หลายคนอาจมองไม่เห็นภาพได้จากราก- ฐานที่อิสระพอสมควร ทำให้บรรยากาศในช่วงถัดมาเริ่มคับแคบลง จนกระทั่งหลังจากย้ายมาศึกษาต่อที่บางเขนและ มีสภาพแวดล้อมพร้อมมูลด้วยรูปวัตถุรวมถึงเครื่องมือเครื่องใช้ในการเรียนในห้อง ซึ่งมักเรียกกันว่า**"สมัยใหม่"**มาก- ขึ้นก็เริ่มรู้สึกถึงการเปลี่ยนแปลงในด้านความคิดและจิตใจชัดเจนยิ่งขึ้นเป็นเงาตามตัว

แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมในด้านวัตถุซึ่งช่วยให้ความสะดวกสบายมากขึ้น แต่การปฏิบัติตัวของตนเองก็ยังคงไม่ยอมตามกระแสดังกล่าว ทำให้มีโอกาสเรียนรู้สิ่งที่เคยปรากฏชัดเจนมาแล้วอย่างมีขั้นตอนโดยปราศจากภาวะปิดกั้น ซึ่งอาจเกิดขึ้นภายในรากฐาน จึงนับว่าตนมีโชคได้มาโดยตลอด เนื่องจากกระแสดังกล่าวเป็นอุปสรรคอย่างลึกซึ้งของการดำเนินชีวิตยิ่งเน้นวิถีการเรียนรู้ในภาคเกษตรซึ่งควรจะต้องเป็นพื้นฐานของทุกสาขา

หลังจากผ่านพ้นชีวิตการเรียนในมหาวิทยาลัยมาแล้วช่วงหนึ่ง หวนกลับไปมองก็พบความจริงว่า วิชาเกษตรศิลปถูกลดความสำคัญลงไปเหลือน้อยมาก รวมถึงชีวิตการศึกษาที่แม้จักได้ถูกตัดออกไปจากโครงสร้างของมหาวิทยาลัย อีกทั้งแนวคิดซึ่งใช้ตรงเรียนเตรียมรองรับชีวิตการศึกษาก่อนเข้ามหาวิทยาลัยก็ได้รับการยกเลิก และมีการปรับโครงสร้างการศึกษาทั่วไปใหม่ ส่วนการรับนักศึกษาเข้าสู่มหาวิทยาลัยก็เปิดรับจากทั่วไป โดยที่อ้างว่า**ภาคปฏิบัติมีความจำเป็นน้อยลง ควรหันมาเน้นการเรียนทฤษฎีให้มากขึ้น ไม่เช่นนั้นจะตามชาติอื่นไม่ทัน** ถัดมาจึงมีการลดหลักสูตร 5 ปี ในมหาวิทยาลัยซึ่งมีการทำงานวิจัยทั้งภาคสนามและในห้องปฏิบัติการ ลงมาเหลือ 4 ปี ตามกระแสฝรั่งต่างชาติ

หากใครได้อ่านบทความเรื่อง**"สังสรรค์กับแนวทางการพัฒนาสู่อารยประเทศ"**ซึ่งผู้เขียนได้เขียนขึ้นในช่วงวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2540 น่าจะพบคำอธิบายถึงเหตุและผลค่อนข้างชัดเจน หากหวนกลับไปมองกิจกรรมการเรียนการสอนวิชาเกษตรศิลปในหลักสูตร ก็พบกับภาพซึ่งร่ว้งโรยไปตามกาลเวลา อาจหลงเหลืออยู่ในระดับภาควิชาการจัดการศึกษาสายอาชีพอย่างแคบ ๆ ในขณะที่น่าจะมองได้ลึกซึ้งถึงความหมายของวัฒนธรรมซึ่งควรจะต้องเปิดกว้างออกสู่ชุมชนบนรากฐานที่อิสระ

ดังนั้นความหมายของคำว่า**ความสูญเสียทางวัฒนธรรม**หาได้หมายความว่า เราถูกบุกรุกด้วยเพลงและรูปแบบอื่น ๆ จากเมืองฝรั่ง ถ้ามองถึงหน้าที่หลักของด้านรัฐจะพบว่า จำต้องตกเป็นเครื่องมือโฆษณาและเป็นลูกค้าซื้อข้อยซื้อสารพิษจากชนต่างชาติเพื่อนำมาขายให้เกษตรกร แม้ในด้านการจัดการศึกษาเกษตรก็ไม่ได้ผลิตคนออกมารับใช้เกษตรกรจากจิตวิญญาณที่ซื่อสัตย์ หากมีอีกด้านหนึ่งซึ่งเป็นสื่อรับใช้กลุ่มชนซึ่งมีรากฐานอยู่ในชาติอื่น ซึ่งผู้ที่ไม่ได้ผูกตัวเองติดอยู่กับผลประโยชน์ส่วนตนย่อมเห็นได้ชัด

แม้การเน้นนโยบายการผลิตการค้าผลิตผลของเกษตรกรซึ่งกำหนดโดยด้านรัฐเท่าที่พบได้ในปัจจุบัน ซึ่งมีการเน้นความสำคัญของการขายผลิตผลเกษตรส่งต่างประเทศ แต่อีกด้านหนึ่ง**ยังคงพบว่าคนในประเทศกลับต้องซื้อของในราคาแพงขึ้นโดยที่มิหนำซ้ำยังเกิดจากการลงทุนทำการเกษตรพอกพูนยิ่งขึ้น** ถ้ามองได้ลึกจริงน่าจะเห็นได้ว่า มีลักษณะซึ่งเปรียบเทียบได้เช่นเดียวกันกับการชนเอาคุณสมบัติความอุดมสมบูรณ์ของพื้นดินซึ่งเป็นแม่ต่นไปขายให้ชาติอื่น อาจกล่าวได้ว่า**เรากำลังร่วมมือกันขายชาติซึ่งควรจะเป็นสิ่งหวงแหนก็ไม่อาจจะคิดไปจากหลักการและเหตุผล"**

อาจกล่าวได้ว่า **เรากำลังร่วมมือกันขายชาติของเราทุกคนโดยไม่ผิดกฎหมายก็คงไม่ผิด เพราะสิ่งซึ่งเรากำลังนำมาขายมีลึกซึ้งกว่ากฎหมายมาก และหลายต่อหลายคนก็กระทำไปโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์เนื่องจากรากฐานตกอยู่ในภาวะตื่นเกินยิ่งขึ้น อันมีเหตุมีผลสืบเนื่องมาจากการถูกรอบงำโดยอิทธิพลรูปวัตถุจึงทำให้มองได้ไม่ถึง**

#### การจัดการศึกษาจากพื้นฐานทั่วไปถึงภาคเกษตรกำลังหวนกลับมาทำลายจิตวิญญาณการเกษตรของเราเอง

จากภาพรวมเท่าที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด หากมองที่แนวโน้มของวิถีการเปลี่ยนแปลง โดยเน้นจากจิตวิญญาณคนท้องถิ่นซึ่งถือว่าคือรากฐานวัฒนธรรมน่าจะสรุปอย่างมั่นใจได้ว่า มีเหตุผลทำลายรากฐานคนภาคเกษตรลึกซึ้งยิ่งขึ้น หากพบคนซึ่งชีวิตยึดติดอยู่กับเงินและมีเงินมากแต่ขาดจิตวิญญาณที่แท้จริง จ่ายเงินทำการเกษตรในลักษณะเป็นของเล่นสำหรับเศรษฐี โดยที่มีผลกวาดต้อนเอาคนซึ่งแต่เดิมเคยอยู่ในภาคเกษตรมาใช้เป็นทาสแรงงานส่วนหนึ่งกับอีกส่วนหนึ่งระบายไปเป็นทาสโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งคนเหล่านั้นน่าจะเหลืออยู่แต่ซาก เนื่องจากวิญญานการเกษตรซึ่งเคยมีอยู่แต่เดิมได้ถูกทำลายไปแล้วอย่างน่าเวทนาที่สุด

ผู้เขียนเชื่อในสังสรรค์ว่า**"เหตุและผลของสิ่งต่าง ๆ ซึ่งนำการพัฒนาไปสู่ผลสำเร็จ อยู่ภายในจิตวิญญาณ"**

**มนุษย์"** ดังนั้นความสำเร็จในการอนุรักษ์จิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ซึ่งมีอยู่ในรากฐานแต่ละคนแล้ว ไว้ให้ได้เท่านั้นที่เชื่อว่าเป็นเหตุและผลกำหนดให้การพัฒนาการเกษตรบรรลุผลสำเร็จตามความปรารถนาารวมเป็นหนึ่งเดียวกันได้ เมื่อสภาพการณ์ซึ่งเป็นความจริงเท่าที่ผ่านพ้นมาแล้ว ส่งผลทำให้คุณภาพคนซึ่งถูกเรียกว่า**"บัณฑิต"**กลับสะท้อนผลให้ห่างจากความเป็นมนุษย์ที่ควรมีความสมบูรณ์พร้อมทุกด้านยิ่งขึ้น แต่หันไปติดอยู่กับด้านรูปวัตถุชัดเจนยิ่งขึ้นทั้งในด้านซึ่งอ่านได้จากแนวความคิดและทิศทางนำปฏิบัติ **แม้ได้ฟังการชี้แนะให้เห็นว่าการเกษตรเป็นสิ่งดีรากฐานอยู่ในกระบวนการวัฒนธรรม กลับเข้าใจได้ยากมาก"** หากมีแนวโน้มมุ่งมองไปยังพืชผลและวิธีการผลิต แทนที่จะมองผ่านไปถึงแนวคิดและจิตวิญญาณตลอดจนวิถีการดำรงชีวิตของคนซึ่งมีความผูกพันอยู่กับพื้นดินด้วยความเข้าใจและให้ความเห็นใจอย่างลึกซึ้ง

บุคคลผู้ผ่านบรรยากาศการจัดการศึกษาและน่าจะมุ่งวิถีชีวิตออกไปรับใช้คนในภาคเกษตรซึ่งขณะนี้ก็ยังตกอยู่ในสภาพด้อยการศึกษา ควรจะเน้นการพัฒนาให้สามารถรู้เท่าทันคนอื่นเพื่อดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างทัดเทียมกันได้ทุกเรื่องเมื่อมีโอกาสสัมผัสกันและกันไม่ว่าใครจะยืนอยู่ ณ จุดไหน แต่กลายเป็นฝ่ายนำอิทธิพลเทคโนโลยีเข้าไปมีผลทั้งล่อใจและชักเยียด ทำลายรากฐานความเป็นมนุษย์ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

**การฟื้นฟูรากฐานให้กลับคืนมาสู่ด้านคุณภาพได้อย่างแท้จริงหาใช่ขึ้นอยู่กับหลักสูตร การเรียนในห้องโดยที่มีเกรคเคแบมคืออ่านอาจอยู่ในมือครูอาจารย์ และหาใช่การสั่งให้นักเรียนหรือศิษย์ทำงานตามคำสั่ง ซึ่งวิธีการดังกล่าวแล้วนอกจากไม่อาจช่วยฟื้นฟูรากฐานความเป็นคนให้กลับคืนสู่สภาพปกติได้แล้วยังส่งผลทำลายให้ทุกคนมากขึ้นไปอีก**

อนึ่ง หาใช่หมายความว่าเทคโนโลยีไม่ใช่เรื่องสำคัญ แต่ผู้ซึ่งตกอยู่ในสภาพยึดติดรูปแบบของเทคโนโลยีทำให้ไม่อาจแยกแยะออกได้มักมีแนวโน้มทำให้เข้าใจไปในลักษณะเช่นนั้น เช่นเดียวกันความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากผู้ซึ่งผ่านการศึกษาด้านเกษตรมาโดยตรงมักมองคนจากสาขาอื่นเสมือนเป็น**"ชาวอนา"** ถ้าสามารถปรับรากฐานความคิดให้อิสระได้ย่อมมองภาพรวมของการเกษตรได้อย่างมีโครงสร้างสอดคล้องกันกับความต้องการซึ่งเป็นสังขารของชีวิตคนโดยที่มีจิตวิญญาณอยู่ภายในรากฐานแทนที่จะมองเห็นคนเน้นอยู่กับด้านวัตถุ

และคงเข้าใจความหมายของศิลปะได้ลึกซึ้งกว่าเพียงเพียงมุ่งที่จิตวิญญาณในการคิดประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ แม้วิธีการซึ่งมีการนำเอารูปแบบใหม่ ๆ โดยที่มีการนำเอารูปแบบใหม่ ๆ ซึ่งอยู่บนพื้นฐานเทคโนโลยีมาใช้งาน หากหมายถึงกระบวนการเรียนรู้จากภาวะหลากหลายของเพื่อนมนุษย์จากรากฐานตนเองอย่างอิสระ เพื่อช่วยให้วนกลับมาหยั่งรู้ความจริงที่ตัวเองลึกซึ้งยิ่งขึ้น ทำให้เกิดความเข้าใจและตระหนักได้ถึงความรักชอบซึ่งแต่ละคนพึงมีต่อเพื่อนมนุษย์

เมื่อวนกลับไปพิจารณาถึงสถานการณ์ของการจัดการศึกษาเกษตรเท่าที่ผ่านพ้นมาแล้วทำให้รู้สึกว่ามีปัญหาเกิดขึ้นในลักษณะเดียวกันกับการจัดการศึกษาเรื่องสิ่งแวดล้อม ทั้ง ๆ ที่สังคมไทยมีธรรมชาติเป็นพื้นฐานรองรับอย่างเด่นชัดมาแต่อดีต แต่กลับมองข้ามสิ่งดังกล่าวไปแทบจะสิ้นเชิง จนกระทั่งการจัดการศึกษาด้านนี้เริ่มต้นขึ้นก่อนจากพื้นฐานวัฒนธรรมของสังคมต่างถิ่น จึงมีการส่งคนไปศึกษาหาความรู้จากเขา แล้วสิ่งซึ่งได้กลับมามีแต่เปลือกนอก จึงนำมาตั้งไว้บนพื้นฐานด้านวิทยาศาสตร์อย่างขาดการให้ความสำคัญแก่ศิลปะซึ่งควรอยู่ในระดับที่ลึกซึ้งและใช้เป็นฐานรองรับอีกชั้นหนึ่ง

การจัดการศึกษาสิ่งแวดล้อมเท่าที่ผ่านพ้นมาแล้ว จึงสะท้อนภาพให้เห็นเป็นช่วง ๆ อย่างชัดเจนว่า ขาดการให้ความสำคัญแก่สิ่งแวดล้อมที่เป็นคน แต่ข้ามไปเน้นที่ป่า ต้นไม้และสัตว์ รวมถึงสภาพฝนฟ้าอากาศในขณะที่มองปัญหาและมุ่งไปแก้ไขกันที่นั่น จึงพบว่ายิงพยายาแก้ไขก็ยิ่งทำให้รากฐานจิตใจคนถูกทำลายลงไปเรื่อย ๆ เมื่อรากฐานจิตใจคนถูกทำลาย ย่อมทำให้คนขาดความรักชอบหันไปทำลายสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นคนด้วยกันเองแต่อยู่ในซึ่งชีวิตด้อยกว่ารวมถึงทำลายป่าและสรรพสิ่งอื่น ๆ กว้างขวางยิ่งขึ้น

คงเห็นว่ามีคำวิจารณ์ในข้อหลัง ๆ หลังจากพบว่าปาฐกถาหลายมากขึ้นว่า "ผู้ทำลายป่าก็คือคนที่  
เป็นเจ้าของที่รักษาป่า" หรืออีกนัยหนึ่งก็คือผู้ซึ่งผ่านการศึกษาเรื่องป่ามาแล้ว" หากมองเห็นเงื่อนโซ่ที่แฝงอยู่ใน  
รากฐานคนได้ถึงความจริงย่อมเข้าใจได้ไม่ยาก

สิ่งที่กล่าวมาแล้วตั้งแต่ต้นจนถึงบัดนี้อาจทำให้หลายคนผ่านระบบการจัดการศึกษาในสายเกษตรหลายคน  
รู้สึกว่าเป็นภาพจากมุมหนึ่งซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความมัวหมองของการจัดการศึกษาเกษตรไทย และอาจเลยไปถึง  
ขั้นคิดว่า"ผู้เขียนคุณหมินสถาบันซึ่งเคยมีบุญคุณต่อชีวิตตนมาแล้ว" แต่ในเมื่อสังคมได้ชี้ให้เห็นว่า ทุกสิ่งสามารถ  
มองได้สองด้านเสมอ จึงน่าจะมีคนซึ่งมีจุดยืนอยู่ ณ จุดนี้ด้วยและมองมาจากอีกด้านหนึ่งทำให้เห็นว่า "ถ้าคนขาด  
ความรักความจริงใจอย่างแท้จริงโดยที่ยึดติดอยู่กับความเป็นพรรคพวก ย่อมไม่กล้าแสดงออกอย่างตรงไปตรงมา"  
คงเอาแต่คิดและนำไปปฏิบัติตามกระแสไปเรื่อย ๆ เสมือนอยู่อย่างเอาตัวรอดไปวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น

อนึ่ง ใครจะคิดอย่างไรย่อมถือเป็นเรื่องของแต่ละคน ส่วนตนคงขออนุญาตกล่าวว่า "วิถีชีวิตอันควรถือเป็น  
สังขารของมนุษย์ทุกประเภทคือการเรียนรู้จากสิ่งซึ่งตนมีโอกาสสัมผัสมาแล้ว" ถ้าการปฏิบัติตนระหว่างที่มีชีวิตอยู่  
มีความรักและสนใจมุ่งมั่นทำงานท่ามกลางภาวะหลากหลายของเพื่อนมนุษย์อย่างอิสระ อีกทั้งทุกช่วงเวลาเท่าที่ชีวิต  
ผ่านพ้นมา ไม่ปล่อยให้ทุกสิ่งซึ่งผ่านเข้ามาสู่ชีวิตตัวเองต้องผ่านพ้นไปเฉย ๆ โดยไม่นำมาคิดวิเคราะห์เพื่อค้นหา  
ความจริงให้ถึงที่สุด ย่อมทำให้สูญเสียโอกาสที่จะพัฒนารากฐานตนเองให้สามารถหยั่งรู้ถึงสิ่งต่าง ๆ ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ผลจากการจัดการศึกษาสาขาเกษตรเท่าที่เป็นมาแล้วจึงทำให้คนจำนวนมากยังมีความเข้าใจได้ไม่ลึกซึ้งถึง  
จึงคิดได้เพียงต้น ๆ ว่า คนที่ปลูกต้นไม้ขยายพันธุ์ต้นไม้และผสมพันธุ์ต้นไม้เก่งแม้เลี้ยงสัตว์ได้เก่ง รวมถึงคัดพันธุ์-  
ผสมพันธุ์ได้ผลดีกว่าคนอื่นก็ควรได้รับการยกย่องว่า"เป็นผู้รู้จริง" ท่านเองเดียวกันกับการที่มี"นักเรียนเรียนได้ทีหนึ่ง  
ในชั้นยี่ในโรงเรียนและบานปลายไปกระทั่งถึงทีหนึ่งในประเทศ"

ตราบดีที่ยังมีการสะท้อนแนวความคิดความเห็นออกมาว่า"คนดีกับคนเก่งเป็นคนละเรื่องกัน" อีกทั้งทราบเท่าที่  
"ความรู้เรื่องพืชและสัตว์ แม้เรื่องคน บุญ และน้ำ กับความรู้เรื่องสังขารของชีวิตตน ยังแยกไปอยู่คนละด้าน"  
เราคงสามารถวิเคราะห์ให้เห็นคำตอบได้ชัดเจนว่า การพัฒนาการเกษตรของไทยยังคงต้องพบกับภาวะสูญเสียต่อ  
ไปอีกอย่างแน่นอนที่สุด

คงมีคำถามทวนกลับมาถามตัวเองเพื่อค้นหาความจริงต่อไปอีกว่า หรือว่าสังคมไทยกำลังเปลี่ยนแปลงไปตาม  
ทิศทางอันถือเป็นสังขารก็คงเป็นเรื่องฟ้าพายุที่จะต้องเก็บมาคิดต่อไป เพื่ออนาคตของแต่ละคนซึ่งควรจะรู้ถึงความ  
จริงได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปอีกระยะหนึ่ง สู้แล้วแต่ใครจะไปได้ถึงไหนจนกว่าชีวิตตัวเองจะถึงที่สุดจุจบลง ณ จุดใดจุด-  
หนึ่งหากยังไม่ไปถึงจุดเดียวกันได้.

ขอเขียนฉบับนี้ ปรับปรุงจากฉบับเดิม ซึ่งเขียนที่เมือง ริโอ เดจาไนโร ประเทศบราซิล  
ระหว่างวันที่ 17-24 กันยายน 2539 ในช่วงคำ หนะว่างจากการประชุมกล้วยไม้โลกครั้งที่ 15  
และนำลงพิมพ์ในหนังสือที่ระลึก 30 ปี คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์